

ШЫҢ

ВКП(б) ТЫВА ОБКОМУНЫҢ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕДИНИҢ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ СОВЕДИНИҢ ОРГАНЫ

1925 чылда үндэстелигөө
1951
ИЮЛЬ
12
ЧЕТВЕРГ
№ 137 (2311)
ӨРТӨЗ 20 КӨП.

БО ХУНГУ СОЛУНДА:

«Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» деп Сталинчы шаңналдарның талазы-биле комитетте (1 арын).
Бистия областа (1 арын).
ПАРТИЯ АМЫДЫРАЛЫ—Партия райкомунуң пленумунга чугула айтырыгларын шийтирилээн (2 арын).

Г. Пахомов—Днепрде улуг тудуг (2 арын).
ТУДУГ БРИГАДАЛАРЫНГА ДУЗАЛАМЧЫ—Колхозтун тараа кургадыр чери (3 арын).
А. Башкиров—Англи-Иранның нефть компаниязы (4 арын).
Тайбыңның Пактызы дээш! (4 арын).
Кореяда болушкуннар (4 арын).

Колхозчу Уставты шынчы сагыыр

Ленин—Сталинның партиязы бүгү колхозтарны большевикчи, а колхозчуларны бай амьдыралды болдулар дээш канчаар-даа аажок улуг сагыш салышкынын могаг-шылдак чокка илередиң турар. Колхозтарның организаци, ажил-агыйын оон ыңай бүгү тала-биле быжыглап тургаш бо чугула сорулганы чедип ап болур. Ону быжыглаарда колхозчу амьдыралдын үндесин хоойлуу болур көдээ ажил-агый артелиңиң сталинчы Уставын чайгылыш чокка шынчы сагыры тергин чугула.

Коммунист нийтелиди тургузарына Ленин—Сталинның партиязының демиселден организацикы болгаш чогаалдыкы шылгарангай көдээ ажил-агый артелиңиң сталинчы Уставына хамааржыр. Колхоз тургузуун тургусканы коммунист партияның эн улуг чаалап алышкынынын бирээзи болур. Көдээ ажил-агый артелиңиң сталинчы Уставы болза, нийтинич ажил-агыйың карак огу-лег камгалаарын, артелиңиң хөргөңни көүдөдирин, күш-ажылдын сагыла чурумун быжыглаарын негеп турар. Устав колхозчуларның хуу өңчүзүк чачылган ажил-агый тилээрине, нийтинич хөргөн хуунун сонургалы-биле шын колбаштарына колхозчуларны кижидип турар. Уставты өзүгаар чуртаары дээрке колхоз тургузуунуң чектелишкенин хандырып болур.

Ычангаш, колхозчу амьдыралдын үндесин хоойлуунуң хажыдышкынына болгаш оу анаала оол каалтар дээр оралдажышкынына уду шынчы демиселди чорудары большевик партияның чугула сорулганы болуп келген. Көдээ ажил-агый артелиңиң Уставында коммунист партияның политиказын бүгү-ле хемчээлди-биле сиңирип каан. Ында колхозтарны нийти эрге-ажыктарын колхозчуларның хуузуна эрге-сонургалы-биле дүүшүрүп, нийтинич ажил-агыйын дүргөн хөгжүдериңиң калбак оруктарың хандырып турар.

Көдээ ажил-агый артелиңиң Уставын шынчы болгаш чайгылыш чок сагырыңче угланган бүгү хемчеглерин большевик партия болгаш совет чакан ап чорудуп турар. «Көдээ ажил-агый артелиңиң Уставын колхозтарда үрөп турар чоруктарың узуткаар хемчеглерин дугайында» СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиңиң болгаш ВКП(б) Төп Комитедиңиң 1946 чылдын сентябрьде үндүргөн доктаалы колхозтарны быжыглаар болгаш Уставты шынчы боттандыраар талазы-биле дыка улуг рольдиг болган.

Бистия областың колхозтарыңа күш-хүннерин шын эвес чарыгдар, колхозтарның нийти черин ордулар, колхозчу өңчү-хөргөңни төчөглээр, көдээ ажил-агый артелиңиң ажил-хөргөңтерин башкаларың демократтыг үндесинерин хажыдар чоруктар турганы илередиң, ыңдыг устав хажыдышкынына уду шийтирилгил хемчеглериң алган.

Ам көдээ ажил-агый артелиңиң Уставын хажыдар чоруктар шуугла узуткатын деп бодаар болза шын эвес болур. Уставты сагырыңа партия организациларыңиң контролю кайда кошкан турар болду,—ында колхозтарның нийти ажил-агыйыңа каража таваржып турар деп чүвени хөй фактылар бүзүредиг кылдыр көргүзүп турар. Уставты хажыдар чоруктар-биле демиселди кандыг бир үени кампаниязы кылдыр көөр чорук шын эвес. Уставты шынчы сагырыңиң демиселиң үргүлчү чорудары чугула.

Бистия областың колхозтарында артелиңиң Уставы каржызы-биле хажыдар чоруктар эвээш эвес барын сөөлгү үеле районнардаң кээп турар медээлер көргүзүп турар. Ол хажыдышкынынар чүл дизе, кол-

хозтун нийти черин кайы хамаан чок ажыгларды, колхозчуларның ажылдап алган күш-хүннерин шын эвес санаары, ону колхозчуларның күш-ажыл дептеринге биживейи турары, артелиңиң кежигүнериниң нийтелиштирген эт-хөргөңниң чогуур өйүндө нийтелиштирбейи, ону узамдыктырып үе-үеде азы чылда колхозчу бүрүзүнүң минимум күш-хүннерин чедир ажылдап албай турары болгаш колхозтун иштики демократиязын эрге-чагыргалаштыр чорудары болуп турар.

Улуг-Хем районда Маленков аттыг колхоз 10 баш бода малды, 50 ажыг баш шээр малды амдыгаа чедир нийтелиштирбейи, ол колхозтун кежигүңү Домбаа 3 гектар тарааны хуузуна тарып алган. Сүт-Хөл районун Сүт-Хөл сумузуна Киров аттыг көдээ ажил-агый артелиңиң кежигүңү Дүмөн-оол колхозтун шөлүңге 7 гектар тарааны бодунуң кара-туразында тарып ап турган чүүдөр бар. Ол-ла районун Жадов аттыг колхозтун кежигүңүсери Чотпа, Сендыжап олар 71 баш малды колхозка четче салбаан болуп турар. Бо чылдын бир дугаар чартында артелиңиң Уставты өзүгаар ажылдап алза чогуур минимум күш-хүннерин чамдык колхозчулар чыда четпес күүседип турар. Чижев, Каа-Хем районда «Сталинчы орук» колхозтун бүгү ажил кылып шыдаар колхозчуларында 38 кижин минимум күш-хүннерин чедир чүүсетпез болгаш 8 кижин колхозчу бүүдүрүлгеге шуут киришпез. Чаа-Хөл районда «Победа» колхозта бүгү кежигүнериниң 40 ажыг хуузу минимум күш-хүннерин чедир ажылдап албай көдээ ажил-агый артелиңиң Уставын каржызы-биле хажыдып турарлар. Ындыг ыңызыг байдалдар өске-даа районнарның колхозтарында барын фактылар айтып турар.

Бистия областың колхозтары эне анык, организаци, ажил-агый талазы-биле чаа-ла быжыгып турар, ычангаш Тываның партия, совет организациларының болгаш көдээ ажил-агый органның сорулганы—колхозчу бүдүрүлгениң нийтинич хандылап кирери, артелиңиң Уставын хажыдар дээр биче-даа оралдажышкынынар-биле шынчы демиселди хүн-бүрү чорудуп, Уставтын принциптерин карак огу-лег камгалаары болур. Уставты шынчы сагыры болза, колхоз бүрүзүнүң бүдүрүлгө ажилын чедиптирлеп, көдээ ажил-агыйың ээлчеглиг кампаниязын үлгерлиг эртирериңиң шылгатынган чепсээ болур.

Колхозтарның хөй-ийти черлериң болгаш эт-хөргөңтиң камгалаары, хөй-ийтинич ажил-агыйыңа хууда ажил-агыйын хоралыг кылдыр үрдүндүр чорук-биле демисежири, немешек малдарны контрактация чурумун өзүгаар колхозка киңирери, колхозтарда доктаамал бүдүрүлгө бригадаларын быжыглаары, колхозтар баштаар черлерин демократтыг үндесинерин сагыры, колхозчу массаның сонургалын бедилери колхозтарда партия эге организациларының, колхоз баштаар черлерин ажил чорудулганының төвүңге турар ужурулуг. Бо сорулгалары боттандырыларда колхозтарда ревизия комиссияларының ажилын хүн-бүрүде удуруту, оларга бүгү хемчеглер-биле дузалажыры чугула.

Көдээ ажил-агый артелиңиң сталинчы Уставын чайгылыш чокка шынчы сагыры—көдээ ажил-агый талазы-биле кол сорулга болур көдээ ажил-агыйың бүгү тараа культураларының дүжүттүүн дыка бедилерин, нийтинич мал ажилын дүргөн хөгжүдери-биле кады оон продуктулуун дыка көүдөдирин хандыраар.

пагандазының талазы-биле секцияны эш Межиков бодунуң шугуму-биле четпес ажылдаан.

Политик болгаш эртем билгилер непередириниң талазы-биле нийтелидиң Бай-Тайга, Эрзин, Би-Хем районнарында салбыралы чогуур негелдесинге чедир ажылдавайн турар. Нийтелидиң область салбыралың ажилында четпестерин чайладыр, моон сонгаар лекция пропагандазын калбартыр болгаш оон идея-политиктиң денелин бедилер дугайында политик болгаш эртем билгилер непередириниң талазы-биле Бүгү-эвилел нийтелиниң область салбырының пленуму тодаргай шийтирилиң үндүргөн.

„Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш“ деп Сталинчы шаңналдарның талазы-биле комитетте АЛДАРЛЫГ ФРАНЦУЗ ЭРТЕМДЭЭН БОЛГАШ ХӨЙ-НИИТИЧИ АЖЫЛДАКЧЫ ФРЕДЕРИК ЖОЛИО-КЮРИГЕ ДЕЛЕГЕЙНИҢ СТАЛИНЧЫ ШАҢНАЛЫН ТЫВЫСКАНЫ

Июль 6-да Кремльге, Свердлов залына, тайбыңны камгалаарың бүгү делегей шимчээшкениң алдар-сураглыг ажылдакчызы, францияның улуг эртемдээн, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиңиң даргазы Жолио-Кюриге «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» деп делегейниң Сталинчы шаңналы тывыскаан.

Хүндүскүнүң 2 шакта Тайбың камгалаарың совет комитедиңиң, совет хөргөңтериниң антифашисттик комитедиңиң, совет аныктарың антифашисттик комитедиңиң болгаш хөй нийтинич өске-даа организациларының кежигүнери чыгып келген. СССР-ниң Эртемнер академиязының чыгыне кежигүнери болгаш корреспондентилер-кежигүнери—улуг бөлүк совет эртемдээннер олурушкан. Делегейниң Сталинчы шаңналының лауреаты Делегей хөргөңтериниң демократтыг федерациязының даргазы Эжени Коттон болгаш Мексиканың хөй нийтинич ажилдакчызы Эриберто Хара олар боттандырып турар.

Тайбың болгаш улустар аразынга эл-найрал дээш могаг чок демиселди француз эртемниң эн эки чачылган боттандырып турар бүгү делегейге алдар сураглыг эртемдээн залга көстүп келирге олурушканын уламчылашкының адыш скаашкыны-биле байыр чедирип турган.

Ф. Жолио-Кюриге, Э. Коттонга болгаш Э. Харага алдар болдурган делегейниң Сталинчы шаңналдар талазы-биле комитетте Хүлээп алышкын

Июль 6-да кежээ Делегейниң Сталинчы шаңналдар талазы-биле комитетке Москвада чоруп турар делегейниң Сталинчы шаңналының лауреаттары Тайбыңны Бүгү делегей Чөвүлелиңиң даргазы Фредерик Жолио-Кюриге, Бүгү делегей хөргөңтериниң демократтыг Федерациязының даргазы Эжени Коттонга болгаш Мексиканың хөй-ийтинич ажилдакчызы Эриберто Харага алдар болдурган хүлээп алышкын болган.

Делегейниң Сталинчы шаңналдарының талазы-биле комитеттин 1951 чылдын апрель 6-да доктаалын номчуп дыңнаткан, ында чулгаалап турары болза, тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары дээш демиселди хөргөңге алдар-хаыяалыг болганы дээш Фредерик Жолио-Кюриге «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» деп Делегейниң Сталинчы шаңналы тывыскаан. Комитеттин даргазы академик Д. В. Скобелыңиң Делегейниң Сталинчы шаңналының лауреаты дипломну болгаш арын талазында бүгү делегейге тайбың дээш улустарның демиселиниң сорук киңирчили И. В. Сталинның чурунуң сиңил кылган хөргөккө кадаар алды медальды Фредерик Жолио-Кюриге тывыскаан.

«Улуг Сталинның ады-биле холбашкан шаңналдан өске бедик шаңнал совет улуста чок деп академик Скобелыңиң чуугаалаан. Делегейниң Сталинчы шаңналының илерге тывыскаштын, тайбың болгаш улустар аразынга эл-найралдыг харылзаа дээш туруштуг болгаш могаг чок демиселчи силерни билер болгаш силерге ынак миллион-миллион кижилерниң күзелиң болгаш тура-соруну оод-биле комитет илередиң турар. Тайбың талалакчыларының организастыг хурээлинде катышкан улустарның төлээлекчилери болза, бүгү амьдыралы болгаш ажил-чорудулганы

улуска бараан болурунун, материалдыг болгаш духовный культуру тургусканы бүгү-ле үнелиг болгаш улуг чүүдлерин камгалаарыңа бедик идеялар-биле сиңикен силерни боттарының удуртукчузу кылдыр сонуп алганы таварылга эвес.

Делегейниң Сталинчы шаңналың силерге тыпсып турар чорук болза, эртем улустун эрге-ажыктарыңа болгаш тайбың тургузууга бараан болуун дээш, эртемни дайын сорулганына ажыглаарыңа уду бодунуң бүгү салым-чаяанын угландырып турар силер ышкаш кижини, эртемни болгаш оон ажилдакчыларың Совет Эвилелинде кайы хире бедик үнелер турарының база-ла илергейлээшкени болур тур.

Совет эртемдээннериниң мурундан СССР-ниң Эртемнер академиязының Президентизи академик А. Н. Несмеянов лауреатка изиг байыр чедирген. Тайбың камгалаарың совет комитедиңиң даргазы Н. С. Тихонов, совет хөргөңтериниң антифашисттик комитедиңиң президиум кежигүңү Т. М. Зуева болгаш совет чогаалчылар эвилелиниң чыгыне секретариның оралакчызы К. М. Симонов боттарының чуугааларыңа тайбың дээш алдарлыг демиселчиге база байыр чедирген. Делегейниң Сталинчы шаңналының лауреаты Фредерик Жолио-Кюри хары сөс чуугаалаан, оон чуугаазын олурушканын изи-биле байырлап хүлээп алган.

Совет эртемдээннер, чогаалчылар, уран-чүүлдүг ажылдакчылары болгаш совет хөй нийти организациының төлээлекчилери олурушкан, хүлээп алышкын эл-найралдыг байдалга эртен.

(СЭТА).

Дүжүт ажаап алышкыны болгаш көдээ ажил-агый продукцияларының белеткели

СТАЛИНО. Областың мурунку районнарында дүжүт ажаап алышкыны эгелээн. Бөдүүн машиналарың соон дарый комбайннар база ажилче кирген.

Тельман районунуң комбайнерлары Леонтьев биле Черножазов олар ийи комбайны кожууп алгаш, Ворошилов аттыг колхозка 15 гектардан хөй күзүн тарытынган кызыл-тасты чартык ажил-агыйыңа ажаап каанар болгаш гектар бүрүздөн 27 центнер тарааны бастырганнар. Буденный районун Буденный аттыг колхозунга күзүн тарытынган кызыл-тастыга бурузун ден 26 центнерни боду чорур комбайн башкарыкчызы Петренко бастырган.

Улгатыр катышкан колхоз күрүңеге ийи мун пуд тараа дужааган

РОДИКОВСКАЯ (Краснодар край). Курган районун «Маяк революции» колхозтун ховузуна массалыг тараа кезилдизи чоруп турар. Ажаап алышкының бүгү ажилдары, ону элеваторга чедирери, тарааның арытлаашкыны, чүүдүрүшкүңү болгаш дүжүрүшкүңү шунту механизастыңан.

Күчүлүг техниканың ачызында улгатыр катышкан колхоз күрүңеге хүн-бүрү 30 мун пуд тарааны дужаап турар. Ол болза, Родиков станицаның эртен чылдын чабын-ында дөрт бичи хемчээлдиг колхозтарының дужааган таразында ийи катап хөй. «Маяк революции» көдээ ажил-агыйы белеткел пунктарында 200 мун пуд тарааны дужааган.

Улгатыр катышкан колхоз чылын эки дүжүттү ажаап ап турар. Бичи турган колхозтар эртен чылын ортумаа-биле бир гектар черден 12 центнер тарааны ап турган болза, ам гектардан 20—22 центнер арбайны, 17—18 центнер кызыл-тасты ажаап ап турар.

(СЭТА).

Дүк дужаалгазы күүсетинген

Сүт-Хөл районун ажилчы чоннары күрүңеге ыяавыла дужаар дүк планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Районун колхозтары нийтизи-биле 2.300 килограмм дүктү, оон иштинде Киров аттыг колхоз 371 килограммы, Жданов аттыг колхоз 298 килограммы, Калинин аттыг колхоз 439 килограммы, «Сталинчы орук» колхоз 585 килограммы, Сталин аттыг колхоз 127 килограммы, «Большевик» колхоз 127 килограммы күрүңеге дужааган болгаш планын күүсеткен.

Ол ышкаш Сүт-Хөл, Хөлчүктүг, Бора-Тайга сумуларының хуу ажил-агыйлары дүк дужаарының планын күүсеткен.

С. САНДАН.

Нүрүне-биле санашкан

Эрзин районун Качык сумузуңуң чоңу күрүңе мурунгу хүлээлгелерин күүсеткен. Июль эгезинде күрүңеге эът, дүк дужаар планын ол суму нийтизи-биле 100 хуу күүсеткен болуп турар.

Күрүңеге хүлээлгелерин чогуур өйүңде күүседир дугайында чоңун ортуңуңа тайылбыр-массалыг ажилды эш Ензак калбартып чоруткан.

К. ӨЛЗЕИ.

Ажыл-ишчи колхозчу

Сүт-Хөл районун Бора-Тайга сумузуңа «Сталинчы орук» көдээ ажил-агый артелиңиң колхозчузу 60 харлыг коммунист Соян-оол бедик дүжүт дээш демиселге идеякелгил киржил турар.

Коммунист Соян-оол артелиңиң Чалбак-шыкка тараан 16 гектар кызыл-тазын үш удаа суггарган болгаш тараанының чанында чадыр тугайлар тараанын кадаарып, бедик дүжүт чедип алыр сорулга-биле ажылдап турар.

М. ДОРЖУ.

Сиген ажаап алышкынының үлгерлиг чорудуп турар

ШАГААН-АРЫГ (телефон-биле). Улуг-Хем районун Көк-Чыраа сумузуңа улгатыр катышкан Ленин аттыг ажил-агый артели (даргазы эш Н. Лопсан, партия эге организациының секретари эш Т. Кук) мал чеми белеткээр ажылдыг талазы-биле районун өске колхозтарының мурунку одуруунда чоруп турар.

Ол колхозта ажылдыг чедиптирлериниң чоруп турары хамыктан мурунунда ында партия организациының организацикы ролуңуң бедик денелде туруп турарында болгаш колхоз баштаар черинин ажилды шын организастап турарында хамааржып турар. Сиген ажилыңче эгелеп киргениңиң баштайгы хүнеринден эгелээш-ле ында партияның агитация ажилыңиң бүгү хөй-ийтирлерин эки тургускан болгаш коммунистер колхоз бүдүрүлгезинде муракчы ролун көргүзүп эки ажылдап турар. Бригадир эш М. Маажы кол хүлээлгезин эки

күүсетпешаан, оон-биле кады партияның агитация ажилыңа база эки чорудуп турар. Ол ышкаш агитаторлар эштер Бүрбү, Белек, Дактан-оол олар база эки ажылдап, колхозчуларны сиген ажаап алышкыныңче эки эвилелдеп турарлар.

Партияның организастаар болгаш кижиздер ажилын үлгерлиг тургусканының хараазы-биле ук колхоз ам он улуг сарааттары тургузуп алган. МТС-тин боду чорур сенокосилказы ында ажилын дооскаш, ам Торгалыгже чорупкан. Ам ук колхозта 77 кижилг ийи бригада дөрт машина-биле болгаш хол кадырлары-биле кезип турар. Оон аңгыда сиген кезер машиналар кошкан трактор база ажилдап турар. Колхоз бо чылын 73 тонна силос белеткээр планын күүсеткен.

Мал чеми белеткээр ажилды кыска хуусаа иштинде доозар дээш колхозчулар эрестиг ажилдап турарлар.

В. ТОЙЛУГ.

Нийти мал өзүп турар

Чаа-Хөл районун Кызыл-Даг сумузуңуң төвүңде ажилчынар, албан-хаакчытар, школа башкылары «Бурунгаар» колхозка шеф ажилын чоруткан. Кыйындакта 60 гектар тарааны суггарган. Ховужук аскындан Кыйындакта чедир 5 километр буганы колхозчулар ажилчы, албан хаакчытар-биле кады 55 кижин казып аштаан.

Буга ашталганың шефчилер идеякелгил ажилдаан. Лопсан-оол—150 метр, Кунгаалай—150, Кызыл-оол—150 метр, Шакар—150, Сарыбага—130 кулаш узун дүрттүг буганы казып аштаан, олар ажилдың хүн-бүрүде нормазын долдуур болгаш ажыр күүседип турган.

А. ЧАМБАЛ.

Колхозка дузалашкан

Чөөн-Хемчик районун Чыргакы сумузуңа улгатыр катыштырган «Коммунизмче орук» көдээ ажил-агый артелиңиң мал ажилдакчылары нийтинич малын өстүрериниң үш чыл планын күүседир дээш улуг күженишкениң ажилдаанының түңүлениң нийтинич малы өзүп турар болгаш ук колхозка доктааткан мал өстүрериниң үш чыл планын хуусаазында күүсетинген.

Үш чылдың планы мыйыстыг бо да мал талазы-биле 100 хуу, чыгы мал 102, хөй, өшкү 115 хуу күүсетинген. Колхоз бо чылын төртүңгөн 80 баш бызааларны, 60 кулунарны, 753 баш анайлары болгаш хураганнары четче доруктуруп алган.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Политиктиң болгаш эртем билгилер непередир нийтелидиң салбырының пленуму

Политик болгаш эртем билгилер непередир талазы-биле Бүгү-эвилел нийтелиниң область салбырының пленуму болган. Аңаа политик болгаш эртем билгилер непередир талазы-биле Бүгү-эвилел нийтелиниң чеди дугаар пленумунун түңүлдериниң болгаш область лекция пропагандазының ажилын экижидер дугайында эш Пресс илеткел кылган.

Политик болгаш эртем билгилер непередир талазы-биле Бүгү-эвилел нийтелиниң ажилында чамдык чедип алдынган чүүдериңиң демиселдевишаан, четпестерин илереткен. Лекцияларың негелде өзүгаар районнарже таарыштыр чорудуп турбаан. Бүгү-эвилел нийтелиниң область салбырының көдээ ажил-агый про-

ПАРТИЯ АМЫДЫРАЛЫ

Партия райкомунун пленумунга чугула айтырыгларны шийтпирлээн

ВКП(б) Тыва обкомунун алды дугаар пленумунун шийтпирлерин Чөөн-Хемчик районунга боттандырып күүседир хемчеглер дугайында айтырыгларны ВКП(б) райкомунун пленумунга чугаалашкан. Ол пленумга партия райкомунун секретари эш Дилгижек илеткел кылган.

ВКП(б) Төп Комитетинин болгаш партия обкомунун удуртулганы-биле каадырларны таарыштыр тургузар, шийлип алыр, оларны кижилер дугайында партиянын Чөөн-Хемчик райкомун элээн боттуг ажылдарын сөөлгү үедө чоруткан. Партия чырымышкынын идея-политиктиг дендели мурункузундан бедээ, партиянын кежээки болгаш полтишколаларынын өөредилгезин эртен чылдарга бодаарга, дыка экижээни ВКП(б) райкомун 1951 чылда чүтпел партия эге организацияларыннын секретарынын семчтарын 4 каттап, пропагандистер ч 5, агитаторларнын 7 каттап эминарларын эртрип чоруткан.

1951 чылдын бир дугаар чартында суму Советтеринин даргаларын болгаш секретарынын практиктик ажыга билини бедери дээш оларнын семинарын эртерген. Партия эге организация секретарынын, суму Советтеринин болгаш колхозтарнын баштаар черлеринин даргаларына шыраак билигин, практиктик ажыга даяккан, дуржулгады каадырларны быжыглар хемчеглерин чоруткан, ВКП(б) Төп Комитетинин доктаатын удуртулга бодурга, уктаатын колхозтарнын удуртуу ажылдакчыларыга ортумактан өрү эртем-билигин 5 кижини депшиткен. Оларнын иштинде колхозтар даргалары эштер Ревнов, Михайлов, Кызыл-оол болгаш оонда өскелер боттарынын хүдээлгезин эки күүседип турар.

Районун партия, совет организацияларынын чамдык удуртуу ажылдакчыларында анык каадырларны дидими-биле депшиткен. Ылангыч Хорум-Дэг суму Советинин даргазында комсомолчу херэежен эш Тарбаган, ВКП(б) райкомунун херэежен ортузунга ажыл чоруур килдизинин эргелекчинде эш Дарья, Белеткелдер Министрствоунун район төлээинде эш Саломатов олар депшээр болуп турар. Ол каадырлар амгы үедө боттарынын хүдээлгезин шыдамын күүседип, ажылынга мергежип турар.

Оон-биле чергелештир ВКП(б) Чөөн-Хемчик райкомунун каадырлар-биле ажыл-чорудулганында дыка четпестер барын райкомун пленумун айтып демделгезин. Райкомун болгаш ВКП(б) обкомунун номенклатуразында турар каадырлардан 27 кижини партия райкомунун бюрозунга мынчага чедир бадывлаан, чамдык бадывлаан каадырларнын черек эмгелели четпест тургустунган.

ВКП(б) райкомунун бюрозун, оон секретарынын база каадырлар-биле ажыл чорудар партия, профсоюз, комсомол, органнынын килдизинин эргелекчизи эш Шакар-оол

каадырлар дугайында шуут сонургавай турган болгаш ол талазы-биле ажыл чорутпаан. Райкомун талазындан партиянын чамдык эге организацияларынын секретарынын үргүлчү халап солурун ам-даа уламчылап турар. 1951 чылдын бир дугаар чартында партиянын беш эге организацияларынын секретарынын ажылындан дүжүргөн. Улгагырган колхозтарда болгаш өскелер чедир партия эге организацияларынын секретарынын быжыглар талазы-биле ажылды ВКП(б) райкомун ам-даа экижидип шыдаваан.

Совет каадырлар-биле ажыл ам-даа суда тургустунган, бо дугайында пленумнарга, сессияларга хөй удаа болуп турган шүгүмчүлдерин болгаш бот-шүгүмчүлдерин ам-даа өөренип хөрбээн. Район Советинин күүсекчи комитетинин чамдык килдистерин ажылын амдыга чедир эле тургузуу шыдаваан. Чамдык Хрулев, Маргелов, Бесехов болгаш Седип дээш ишкеш ажылдакчылар ажылынга харысалга чок, арагага хандыр фактылары хөй. Райкүүсконун даргазы эш Доржулдай килдизинин эзулуг удуртуу шыдаваан турар. Совет аппаратта каадырларны быжыктырар, оларнын идея-политиктиг билини бедери дугайында ажыл суда тургустунган, каадырларны чөп таарыштыр тургустунган районда чамдык чугула ажылдар хожудай, партияны болгаш чазактын шийтинерин чогуур өйдө дүргөн күсүтинмейн турар чул бар.

«Большевик», «Кызыл тараачын» колхозтарда партия эге организацияларынын нитинин мал ажылын хөжүдериңе бүгү колхозчуларнын иденкейи көдүрер, оларны удуртуу туржурат. Колхозтарда тудугларнын темпозин оожум, 191 санын чурттага бажынаарын тулар турганында июль 1-ге чедир 66 чурттага бажынаарын шала, четче эвес туткан, чүгө 16 бажынаарын тулуу доозулар. Маалдын 36 кажааларын тудар турган, оон иштинден чүгө 2 кажаа туттуунган. «Кызыл тараачын», «Гольшевик», «Октябрь 30 чыл ооз» колхозтарын үдүлүчүлөр Д. Даштай, Удераа, Михайлов олар бо талазы-биле дыка четпест ажылдап тудуг ажылын партия эге организацияларын эзулуг удуртпайн турар.

Районда сизге ажаап алышкын кампаныязы кончү оожум темпозе турар. Хайракан, Чадаана сумуларын мырынай-ла чоокка чедир сизге ажаап алышкын кирбейн турган. Июль 2-ге чедир колхозтар чүгө 114 четпест сизге кескен. Сизге кезилдезинин болгаш ажаап алышкын кампаныязы кончү оожум темпозе турарын пленум демделгезинде, колхозтарын партия эге организацияларынын болгаш районун бүгү организацияларынын мурунуга ай-

ыткан. Июль 20-ге чедир тараа ажаап алышкыннын белеткелди доозар, серилип шаңарны, тараа кургадыр черлерни белеткээр болгаш бүгү машиналарын септеп доозар.

Райкомун пленумунга шүгүмчүл болгаш бот-шүгүмчүл болган, анаа 13 кижичи санал берген, оон иштинде эштер Лопсанчап, Кызыл-оол, Павлов, Байскалан, Шойгу оон-даа өскелер районун партия, совет, ажил-агый организацияларынын ажилдарында четпестерин илеретип шүгүмчүлгезин, ылангыч чамдык партия эге организацияларында шүгүмчүл болгаш бот-шүгүмчүлгезин кызымы болуп турарын демделгезин.

Партиянын сагыла-чурумун дыңзыг туларын, ону үрээр чоруктар-биле ВКП(б) Уставын эзугаар шыгымы демисел чорударын пленум айтыкан. Партия райкомунун ийи дугаар секретари турган эш Прокура-тов арагага хандып, арагачылар организациязы болуп, болунга менээр-генин, бодунун идея-политиктиг билини бедитпест турган, алдагалдарын чалайтсын дээш ВКП(б) обкомун каш удаа анаа дузаны көргүзүп, чогуур хемчег хүдээлдип турбажа, ол эттинип шыдаваан. Ынчангаш ВКП(б) обкомунун бюрозун эш Прокуратовту партия райкомунун секретари хүдээлгезинден дүжүргөш, партия талазы-биле хемчег алган.

Районда орук тудуунун болгаш септелгезинин ажылы чоручайн турда, харын орук килдизинин эргелекчизи эш Маргелов чүгү-даа кылбайн арагалар, прогудлар турарын, районун ыш ажыл-агый килдизинин эргелекчизи эш Хрулев ажылынга харысалга чогун, колхоз болгаш көдээ тудуг килдизинин эргелекчизи эш Седип ажылын экижиптээнин, оон-биле чергелештир ВКП(б) райкомунун секретарынын болгаш чамдык килдизтеринин эргелекчилеринин ажил-чорудулганында четпестерин пленумун киржикилерин шүгүмчүлгезин.

1951 чылдын чагай дүжүдүн чогуур өйдө, чидирин чокка чедиринин ажаап алыр сорулга-биле тараа ажаап алышкыннын бүгү белеткелдерин хуусаазында доозар, колхозтар тудугларыңче онза кичээңгей салыр, чаа өөредилге чылынга уткуштур баш бурунгаар школалар септелгезин август айын 1-де бурун доозуп алыр, социализм чарыштын хүдээлгелерин чедиринин күүседиринче бүгү колхозчуларын, күш-ажылыч ара-тарын хайышкыннын көдүрер дугайында ВКП(б) райкомун, партия эге организацияларын хүн-бүгү удуртулганы дыңзытышаан, тодаргай ажилдар чорудар талазы-биле ВКП(б) райкомун пленумун чугула шийтпирин хүдээп алган.

Партия райкомунун пленумунга ВКП(б) ТК-нын төлээзи эш Борисов, ВКП(б) обкомунун партия, профвилел болгаш комсомол органнынын килдизинин эргелекчизи эш Иванов киришкен.

Политшкола өөредилгезин дооскан

Чөөн-Хемчик районун улгатыр катышкан «Коммунизмче орук» колхозта партиянын политшколазын өөредилге эгезинден-не ийи кезек кылдыр тургускан. Анаа 12 коммунистер, 12 комсомолчулар болгаш 15 советтерин активтери өөренип турган. Манаа ВКП(б)-нин допчу курзунун чедиги бөлүүн өөренип дооскан.

Чоокта чаа өөредилге чылынын түнел кичээли болган. Дынакчылар өөренип эртен чүүлдеринге кижичи бурузу кызымакый чоруун көргүскөн. Коммунистерин иштинде Оолчукай, Настык-Доржу, Кызыл-оол, Опан-оол болгаш Манзырыкчи, комсомолчулардан—Доржулдай, Чысынаа, Очур-оол болгаш Чадамба олар салдырган айтырыгларга эки харыылап, өөренип эртен чүүлүн эки билип алганын илереткеннер.

Келир өөредилге чылында партиянын бо организациязынга бир политбөлүм болгаш политшкола органи-зациязын тургузары планатынган. Ол өөредилге чылында өөренип коммунистерин эки организация, өөредилге чылы шынарлыг эртеринге уулг сорулга партия организациязынын мурунда салдынган.

БОРА-КӨЖЕ.

Өөредилге эки түнелдиг болган

Танды районун Ленин аттыг колхозта И. В. Сталинн допчу биографиязын өөренип бөлүм өөредилге программасын дооскан болгаш мында өөренип турганнар эки түнелдерин көргүскөн.

Өөредилге чылынын дургузунда бөлүмүнүн өөредилгези чангыс-даа удаа үстүп, кичээл болбайн барбаан. Мында пропагандист болуп турган эш Идам бодунун хүдээлгезин эки күүседип келген.

Өөредилге чылынын түнел кичээлинге дынакчылар салдынган айтырыгларга кыска болгаш дорт, шын харылырын бергеннер. Манаа Канчыр-оол, Чыртак-кыс, Самбукай, Хмыртан болгаш өскелер-даа билип талазы-биле шылгарал үнгөнер. Бо эштер өөредилге чылында кичээлдерин чангыс-даа кичээл эртирбээ болгаш үргүлчү эки конспектилерин кылып ал келгени-биле, түнел кичээлге эки белеткенге-биле өөредилгенин дургузунда баштыкчынын амыдыралын, ажил-чорудулганын эки билдирин көргүзүп, уулг чедиринин болуп шылгарааннар.

Бо бөлүмүнүн дынакчылары чүгө политик талазы-биле уулг өзүлдеги болуп турар эвес, оон-биле чергелештир олар хөй-нитинин ажылынга иденкейи кирип, колхозчуларга беседаларын, номчулгаларын эки кылып берип турар апарганнар. Бөлүмүнүн дынакчы кижичи буруу ам бо үедө агитаторжу болуп турар.

С. ТУШКОВ.

Кызыл районун „Бай-Булун“ колхозунда

Күрүмения планнын даалгаларын чогуур өй-шаанда бедик шынарлыг күүседирде тыртар күштерин чөп хуулап, бүгү ажыл кылыр кижилерин хүнде кылыр ажылынын нормазынын чогаалдыр болгаш чепсек-херекселдерин кайы хире бодурукчулун баш бурунгаар билип, ону шын планнаанда күрүне планнаарын күүседир берге эвес болуп.

Кызыл районда «Бай-Булун» колхозу районда муракчы колхозтун бирээзи болуп турар. Чүл дие, чыныгы тарылганын планын 8 ажыл хүнүнде бедик агротехниктиг денелдерге 133 хуу күүсеткен. 212 га тараа культурлары тарып турган 283 га кылдыр ажыр күүсеткенер. План эзугаар 141 га кызыл-тас тарыыр турган 180 га кылдыр тараан.

Ногаа культураларын тарып планын 30 га кылдыр ажыр күүсеткен. Эш З. Казанцева баштаан ногаа бригадазы эки дүжүт алыр дээш 25 кижичи чайгы ажаалганы эки шынарлыг чорудуп турар. Бо чылын колхозчулар кижичи курут чокка карто-

фель болгаш ногаа культураларын тарып олуртуп алганнар.

Коммунистер колхозтун хову бригадир Сенгин-оол, тудуг бригадир Хөлдүн-оол, мал бригадир Сынгылдаа олар колхозтун ажил-агый башкараарыга болгаш областа муракчы колхозтарнын денелинге чедир сайырдыр дээш кызымакый ажил-ишти чорудуп туралар.

Ылангыч колхозтун алдарлыг койжузу коммунистер Маа-Хөө бо чылын төрөөн малынын чаш төлүи 112 хуу камгалап алган.

Колхозтун үстүнде чедиринин болуп турарында партия эге организациязы колхозчуларнын ортузунга боттуг удуртулганы организациязы чорудуп турарында хамааржыр.

Ынчангаш ам сорулга мал чедир чогуур өй-шаанда күүседир, тараанын чайгы ажаалганын эки шынарлыг чорудуп, тараа ажаап алышкыннын белеткелди дүргөн чедиринин чорудары болуп.

Р. ОЧУР-ООЛ.

Нөдөз ажил-агый артелинин Уставын шыңгы сагыыр

Чоокта чаа Улуг-Хем районун Хенделге сумузунда Маленков аттыг колхозтун бүгү колхозчуларынын нити хуралы болуп эртен. Ук хуралга колхозтун чартык чылда кылып чоруткан ажылдарын дугайында допчу илеткелди колхоз даргазы эш Дортуй-оол кылган.

Ук колхоз бодунун ажил-агыйнын быжыглар, көдээ ажил-агыйнын стиличын Уставын хажык чокка боттандыра талазы-биле эртен чартык чылда колхозунда кандыг-даа чогумчалыг ажил чорутпаандыр деп чүве илеткелден тодаргай илерезин.

Болуп эртен хуралга колхозчулар ук артелини кадык эвес удуртулганын, колхоз бодурулгезинде элпегин болбас четпестерин дугайы хангызы-биле илереди, хайыра чок шүгүмчүлгезин. Шынап-даа чугаалаарга, эртен чартык чылда ук колхозтун ажилы мырынай сандараан турган. Колхозчуларын хуралга илереди шүгүмчүлгезин кол-кол четпестерин чижек кылдыр көрзөлинер.

Маалдын 1951 чылда чедир белеткээр талазы-биле кандыг-даа ажилында мынчага дээр бичи-даа кылдырмаан. Сизге кезер 3 машина, 2 айт грабли септетимиз, чангыс-даа айыыр, тырбаатар болгаш сизге ажылынын өске-даа дерекселдерин кылдырмаан.

Артелини планнын ажил-агыйнын кылырынга ук колхозтун ажил кылып шылаар 20 ажыр кежигүнерин чыл эгезинден бээр киришпейн келген. Ындыг чалгаларнын санынга Сат Борбу, Тапзыр, Аракчаа, Лаппа болгаш өскелер-даа хамааржыр. А колхоз кежигүнери эш Томбаа эртен чазын бодунун хузуунда 3 га хире тарааны тарып алган. Ынчаарга, Томбаа ышкаш ынаар өскээр ажилдап турган кижилерин колхоз бодурулгезинге киржилгези канды-чуурукчузунун, бетон хоюдукчуларынын даашымчезин, балдыларын токулаан даажы дун-хүн иштинде үзүктел чокка чангылап турар. Комсомолчу Михаил Спасовскийнин көвүрүгүлдеринин бригадазы оруктарын, бажынаарын кызымакый-биле тудуп турар. Армиядан халашканынын соонда Спасовский болза, беш чыл дургузунда, Донбасска үрелип бузулган оруктарын каттап тургузуп турган болгаш Каховканын суг күжү-биле ажилдаар электростанциязын тудушкунун дынаан дооран-он ол-че чорурунга далажы берген. Ам оон бригадазы хунун-не ийи нормаларын күүседип турар.

Ам каш-ла чыл болгаш ховуг социалистик чаа хоорай тургустуна бээр. Ол хоорай ногаан саттарын болгаш парктарын чараш үнүштерин шыптаа берген турар.

«Чаа хоорайнын дорт болгаш узун-узун кудумчу-аллейлеринге чырыктылганын турар үш кыг бажынар туттуунан турар. Чаа хоорайга школалар, культура Ордузу, эмнелдер, поликлиника, библиотекелер, магазиннер, кафе, ресторанныр тургустунар. Диеприн эринге спортчу стадион тургустунар, оон оожум шенээңге — сугспорт станицызы турар. Бистер болза, ол хоорайны чаагайжыдып, оон чурттакчылары — стиличын тудугтун чогаалкычылары кылып алыр бис — деп, Сталинчын шаяналдын лауреады, төлөвилелин аяктору Диепростройнун кол архитектору Георгий Михайлович Орлов чуугалаан.

Бо чылын манаа 24 муң квадрат метр чурттага шөлдерин болгаш дыка хөй культура-амыдырал бажынаарын ажилдаар деп төлөвилелдин турар. Тудугчулар болза, ол программаны Сталинчын Конституциянын Хунүнде доозар дээш чаржы туралар. Мында үзүктөл чок шуушкак тудушкун деп алаар бедик бодурукчулуг муракчы метод

гыл дээрзин чон боттары билдир-ле болгай.

Маленков аттыг артель көдээ ажил-агыйнын стиличын Уставын база хажыдып турар. Ук колхозтун колхозчулардан алыр акша өрөзи ам 9500 ажыр рубль четкен.

Артелини 10 ажыр бода малдыр болгаш 50 ажыр шээр малдыр база колхоз кежигүнеринде өрө болуп артып турар. Чижээ, Маспын-оолда 1 инек, Дортуй-оолда 4 хөй, өшкү Иймала 1 инек болгаш 2 өшкү өрө бар. Мал чедир эртен чылын багай белеткээнинин ужурунда, эртен кыжы ук колхоз 15 хире инек, чылга-дан, 60 ажыр шээр малдан когаран.

Ам колхозтун Баян-Колда болгаш Могайда тараан тарааларын мал чил турда, ук тарааларын малдан камгалап алыр талазы-биле кандыг-даа хемчеглер алдырмайн турар.

Үстүнде четпестерге тайылырын херээ чок. Ынчалза-даа даразында мынча деп чуугалаза черле артык эвес: олар, чунун-даа мурунда, артелини багай удуртулганын, оон коллектив чогуу херечилеп турар.

Ынчангаш, колхозтун эрги баштаар черинин даргазы эш Дортуй-оол да баштаар колхозчуларнын нити дуралынга солааш, артелини чаа баштаар чертеги и шытыр-к кижилерин эш Дугаржапты баштаар сонгаан. Оон-биле кады колхозтун моон сонгаар чайгы-күсүкү уелерде кылып чорудар ажылдарын планнын нити хуралдан бадывлаан болгаш илерезин четпестерин дүргөн узуткаарын шийтпирлээн.

Т. АРАНДОЛ.

Улуг-Хем районун көдээ ажил-агый килдизинин зоотехникти.

Днепрде улуг тудуг

Каховка. Бистин чуртун төөгүзүндө бо хоорайнын ады чангыс эвес каттап таарыжып турар. В. И. Ленин «Россияга капитализм хөгжүлдээ» деп тегилдиг ажылынга Каховканы бадыхтар рывогу-дур деп бижээ. Шаанда чыкырмакараларын хунеринде ол-че чылдын-на Подтавишча, Киевщина, Черногорщина, Орловская, Калужская, Смоленская болгаш өске-даа россия губерниялардан келген он-он муң шаантагы болгаш чери чок тараачынар борбак хлеб дээш помешниктерге болгаш кулактарга боттарынын күш-ажылы садары-биле сөктүп хээр турганнар.

1920 чылдын чайынында Каховка плацдармы болза, Врангелдин чылча шаварынын болгаш Россиянын муруну талазын ак-гвардейчи дээрбечилерден аштаарынн сталинчы планын боттандыраарын шийтпирлекчи чери болуп турган. Каховка плацдармындан Ворошиловтун база Армиянын деткиргерин Муруну фронтун шериглери М. В. Фрунзенин удуртулгасы-биле англи-америк империализминин эи сөөлгү төлөлекчизинин ак-гвардейчи дээрбечилерин сйтур шаарканнар болгаш оларны Крымче кыыр сыыра бергеш, далай-же кийр шывадалкан.

Амгы үедө Каховка плацдарм Украинанын муруну чүгүнө болгаш Крымга бодушту чаартырынын стиличын гегинди планн боттандыраарын шийтпирлекчи чери болу берген. Оортан, Днеприн эриктеринден кандаашкыны күш-ажылы эң улуг шаап халдаашкын калбарган. Манаа суг күжү-биле ажилдаар электростанция канчаар-даа аажок улуг демир бетон платформа сугта чоруур шлоз болгаш сорудар станциялар тургустунар. Суг күжү-биле ажилдаар электростанция болза

чылдын-на 1 миллиард 200 миллион киловатт-аш электрэнергияны ажилдап кылыр. Каховка платина болза, Днеприн денелин 15 метр өрү көдүрүптер, оон ачызы-биле 14 миллиард кубиктиг метр тергенин улуг суг шыгжамыры тургустунар. Флепирин суглары болза, чаагай хөрзүнүг украин черин хөй-хөй чүс муң гектарларын сугтары-биле кандаашкыннын ховуларже сугтарылга каналдарын чектинизи таварып, чалтып бадар.

Сугтарылга болза, чер ажылынын көстүп көрбээ көдүрүлүшкунунун болгаш тараанын дүжүдүн бедилдеринин, чаа-чаа культураларын илертеринин аргаларын чүгө тургузар эвес, харын мал ажылынын, ылангыч ховуг дүктүг хойларын күчүлүг хөгжүлдээнин аргаларын тургузар. Хөлчүктөрдүн болгаш суг хөмбөктөрдүн четкилерин хөгжүткелди болза, балык ажылын чорударын болгаш сугта эштер куштарын санын хөй катта көвүдөлдөр артына берген. Днеприн суг күжү-биле ажилдаар чик хөдээлдиг электрэнергиязы колхоз болгаш совхоз бодурулгезин улам ынай механизастаарын боттандыраар. Күш-ажылынд бодурукчулуг хөй катта өзөр. Ол, чооку аас-кежиктиг келир үеже совет кижилер бузурелдин-биле көрүп турарлар болгаш боттарынын кызымак күш-ажылы-биле, алдарлыг ажил-херектери-биле ол аас-кежиктиг келир үенин келирин хунун-не чоокшуладып турарлар. Каховканын суг күжү-биле ажилдаар электростанциянын тудушкунунун шалчүгөжинде шийнелде ажилдары ам дооступ турар. Черин үтпөт өрүмнээринде херек он-он тускай черлер Днеприн эриктеринде тус-тус тургустунда чүтэй дажынын кылын картын үттешидан, өрүмнөкчилер

болза, 20, 30, 50 база 75 метр ханы черинин породазынын язы-буру шынарларын чедип ап турарлар. Породазын ол довурак — шынарларын Киевтин болгаш Ленинградтын эртем-шинчилеа институттарында шинчип көрүп турар. Платинаның боду кандыг довуракка таарышкан турарын, ук довурактын сугта өдери кандыг болурун, довурактарын өске-даа шынарлары кандыгы дээрзин тудукчулар билген турар ужуруг.

Чер алаанын байлактарынын оон разведчиктеринин аттары күш-ажылы аллар-биле шыптынган. Оларын аразында хоочун өрүмнөкчи мастер Алексей Степанович Шатров хундүлүг черде турар. Оон күш-ажылыч дуржулгазы канчаар-даа аажок улуг. Шатров болза, гидрелик бузээлээжин хунеринде суг дамчыдылгы үрел бээрже, Ленинградта артезиан кудуктарын өрүмнөкчүтээ. Алексей Степанович Каховкага бо чылын келген. Оон-биле кады, хол-биле өрүмнээжинин участогунда оон кадайы Александр Ивановича база ажилдап турар. Ийи бригадаларын ажылын чедиринин удуртулушаан, Алексей Степанов болза, өрүмнээжинин он-он дуржулгалыг мастерлерин шагда-ла белеткен шыдаан.

Стахановчу күш-ажылынд бедик көргүзүлгези-биле, чер разведказынын мастерлери эштер Баранец, Чернецов, Картавий, Подшалов, Кашенков болгаш өскелер алдаржып үнгөнер. Украинанын болгаш Ленинградтын гидрологтуг экспедицияларынын, чер алаанын байлактарынын разведчиктери болза, боттарынын кызымакый ажылы-биле геолог-разведка ажилдарында доктаатынган хуусааларын барык чангыс чылга кызырганнар болгаш оон-биле төлөвилекчилерин күш-ажылын дүргөлдөкчелер.

Каховка хем артууну турар

черлеринин, бетон болгаш ыш заводтарынын, механиктик септелге мастерскаяларынын тудушкунун дүргени-биле чоруп турар. Каховкаже машиналар, механизмнер, коолайлар эпей салып тургаш тудар бажынар улам-на хөйү-биле көзүп турар.

Каховка каян-даа көстүп көрбээ темпелер-биле тургустунуп турар. Ында чурттага бажынаары, административтиг черлер тудуглары школа, столоваялар, культура-амыдыралдын албан черлери туттуунуп турар. Тудукчулар чоокта чаа Карл Маркс кудумчузунун бажынаарын ийи катта көвүдөткөнер болгаш экижиптенинер. Олар ам хоорайнын төвүнде хөй кыг бажынаарын ханаларын шагда-ла тургузуп алганнар. Тудуг ажилдары хундус болгаш дүне чырыткыларын дузазы-биле чоруп турар.

Тудушкунун дүргөдеткен, бедик шынарын мурунда дайынчы — да лайжы чоран коммунист Иван Рудонкога удуртурган бызаачылар бригадазы көргүзүп турар. Ада-чуртун Улуг дайынынн кырижкчизи, Днеприн тудууну тургузуучуларынын бирээзи Михаил Таранга удуртурган бетончилик бригадазы оларын-биле чедиринин чаржып турар, оон бригадазында — мындай фронтучу чораннар бар: Федор Ленин, Петр Московченко, Григорий Елисеев болгаш өскелер-даа. Олардан комсомолчу Мария Пархоменков штурктарларынын муракчы бригадазы чыдып калбайн турар. Ол бригада болза, хунун-не планын 180—200 болгаш оон хөй хууга күүседип турар.

Каховка чанында 20 километрге турар социалистик чаа хоорайда чурттага тудушкуну база улуг темпелер-биле чоруп турар. Мында, Днеприн солагай эринде, хуннээр-ректен турар Ключевой суунун околицанынын артында ховуда даш-

нептерээн. Чаа хоорайда чында бажынаарын баштайгы кудумчузу шагда-ла көстүп келген. Ону кылырынга дашчылар бригадир коммунист Петр Ковалев, бызаачылар бригадир комсомолчу Виктор Чувпыло, комсомолчу — бригадир Чешково, дашчы Тельник болгаш өскелер-даа кончү эки ажилдааннар.

Кажан совет чуртта Кайгамчык кижилер барда— Хоорай, Садтын болурун— Кончүг эки билд

Тудуг бригадаларына дузаламчы

Колхозтун тараа кургадыр чери

Чуртка тарааны хөйүн бээрн болгаш тараа белеткелинин күрүнэ плин колхоз бурүзү чогуур өйүндө күүседир партиа, совет болгаш көлөз ажил-агий оргунарынын эң-не харысалгалыг орулгасы болур.

Тарааны чогуур өйүндө арыглаары болгаш кургадыр тараа белеткелинин эң чугула хемчеглеринин бирээни болур. Комбайнлардан болгаш тараа бастыраар машиналардан келген тараа шык болур, а бир эвес оңу чогуур өйүндө поктан арыглас болгаш кургатпас болза, ол дордан ийэр бээр болгаш шынары баскырай бээр.

Тараанын шыгын чидирерде оңу хунге болгаш кылыгыг тараа кургадыр черге кургадыр. Тараанын хун-

ге канчаар кургадыры билдингир. Тараа ажаалгазынын үезинде болуп турар чаашкын адал кончуг моондактыг болгаш тарааны ажаап, бастырып алырынын хуусаазын уздып турар. Оңу барымдалааш тараанын бастырылгасы чагыс-даа хун соскавазы-биле кыры дулгаглыг шанын бааш удур кылып алыры чугула.

Бөдүүнү-биле кылган тараа кургадыр чер, тараа белеткелинин үезинде аажок улуг ажык-дузалагы болур. Индыг кончуг улуг болгаш хөй чарыгдал үндүрбей тургаш колхоз бурүзү тараа кургадыр черин кылып ап-даа, а бар бакыннарны таарыштыр эле кылып ап-даа болур.

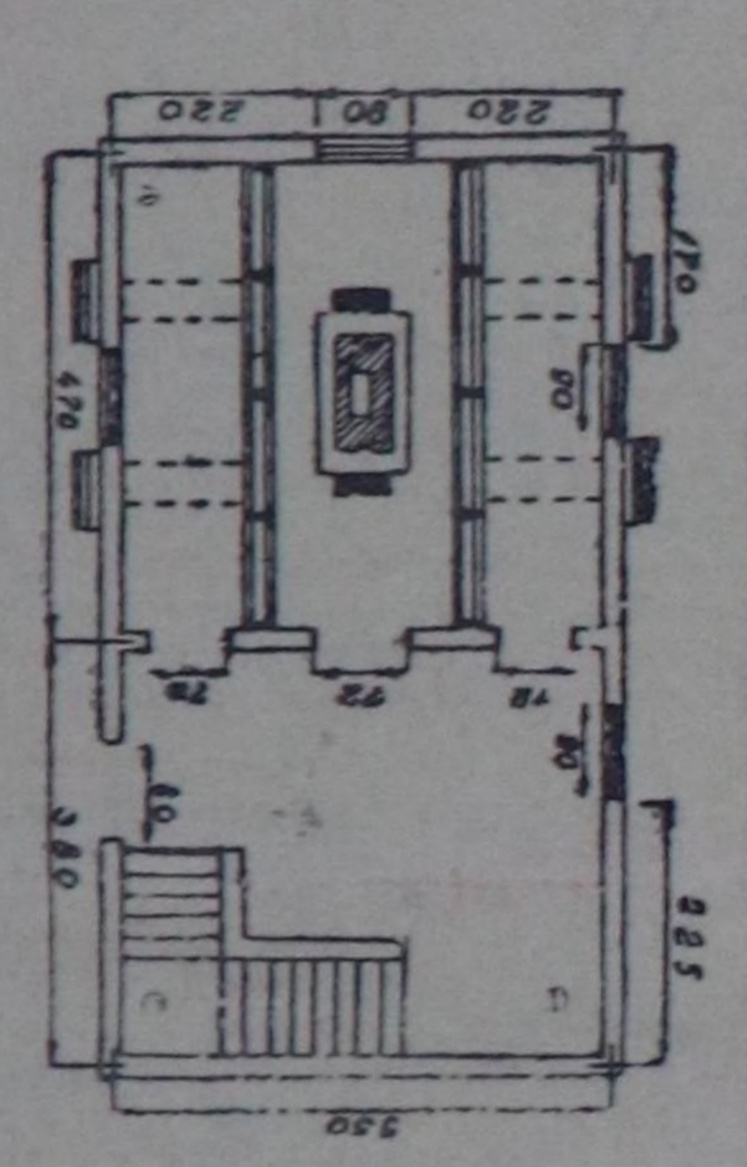
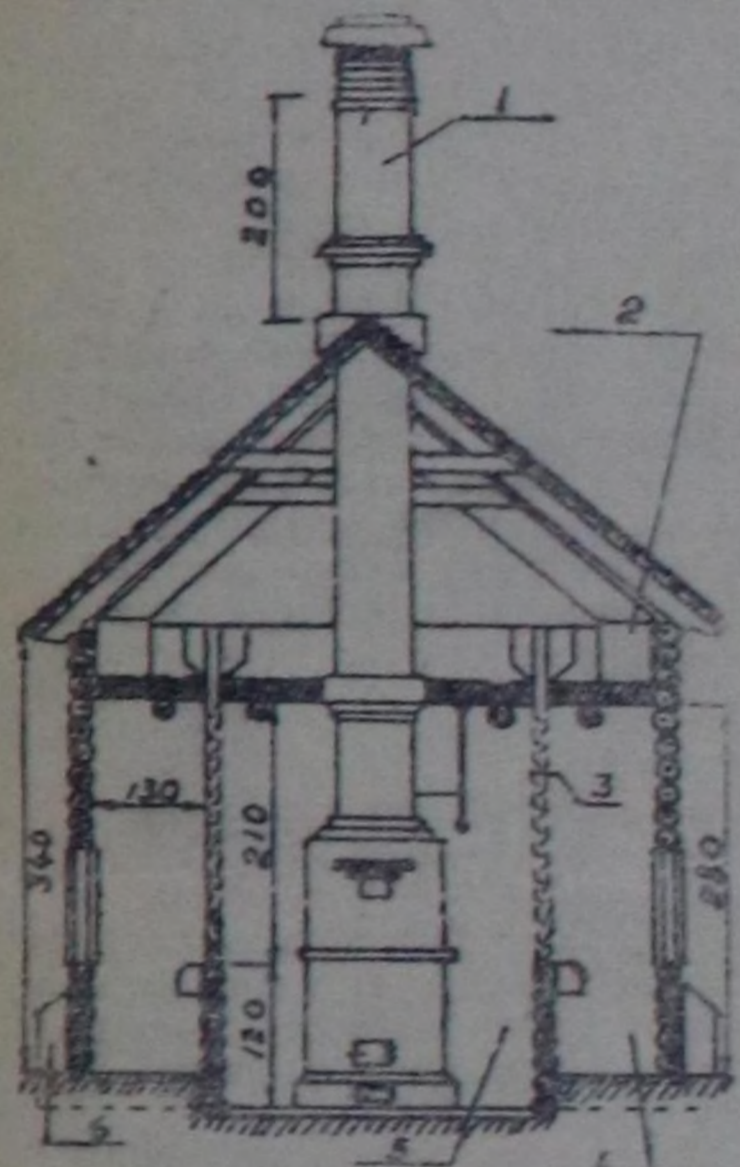
Тараа кургадырынын ПЗС-3 деп бөдүүн чери

Инженер Боголөвтуң чогаатканы тараа кургадырынын ПЗС-3 деп бөдүүн черин СССР-нин көлөз ажил-агий министерствоу колхоз-тарга тараа кургадырынын чагыс-аай хевирлиг чери кылдыр тудур тургузарын сүмөлээн. Тараа кургадырынын талазы-биле ол чурттуу колхозтаранда эки түнелдерини кургузуп турар. Оңу бөдүрүкчүлүү бир дүн-хүн иштинде 7,5 тонна тарааны кургадып турар.

Тараа кургадыр черинин бажынын тараа складтарынын турар черинин девискээринге, индыг-даа болза, складтан 50 метрден чоок эвес черге тудурын чөпшээрер турар. Тараа кургадыр черинин бажынын тудур

чер бедик дөн чер болуру чугула.

Тараа кургадыр чер ийи кезекке чардыган ыш бакындан кылдыган турар ужуруг. Кургадылга өрээли дээр, улуг кезинге даштардан кылган печка тургузар болгаш ол печканын ийи талазынга 4,4 одуруг улуг кургадылга секциялары турар. Секцияларын ол одуруглары кургадылга өрээлин үш кезекке чарар. Печка турар иштики кезеэн кургадылга камери дээр, секцияларын аразында болгаш ханаларында даштыкы ийи кезеэн үндүр тыртар камерлери дээр. Кургагынын тарааны оларже секциялардан төгөр. (№ 1 чуруктуу көрүнөр).

Чурук № 1.

Тараа кургадыр черинин ийити паны. 1. Үндүр тыртар хоолай 2. Үндүр тыртар канал. 3. Термометр. 4. Үндүр тыртар камер. 5. Кургадыр камер. 6. Даштырдын агаар кирер канал.

Тараа кургадыр бажынын биче кезээ дузалаар өрээли болур. Аңаа чада турар, тарааны бажын кырыне ол чада-биле үндүргөш секцияларын кырында турар бункерлерже дөгөр. Кургадылга бажын үш сонгаларыг болгаш бир дузалаар сонгалыг болур. Сонгалар ийи каыт, ханы болгаш форточкалар чок болур ужуруг. Бажынны кырында агаар чырыдары-биле аңаа ийи сонгалар кылар. Бажын 4 эжиктерли болур. Бир эжик дузалаар өрээлже кирер, үш эжиктер кургадылга өрээлинче кирер ычанган камерлер бурүзү тус-тус эжиктерли болур. Эжиктерин хемчээли 175x72 сантиметр болур. Кургадылга өрээлинин шалазы таптап каан дой доврак болза ажырбас, а үндүр тыртар камерлеринин шалазы манзы-биле кылар. Кургадылга камеринин шалазын черин дегинден 55-60 сантиметр чавыс кылар.

Тараа кургадыр черни дерири

Агаарны изидери-биле каменка деп печка кылар. Печканы кургадылга камеринин ортузунга фундаменти кырынга улуг даштардан кылар. Фундаментинин кылыны 50 сантиметрден биче эвес болур ужуруг. Дашты кылган печка үрер болгаш ол салыр камерлиг свод кырында холумал камерлиг болгаш ыш үнер хоойлалыг болур. Печканын даштыкы хемчээли планда 88x144 сантиметр болгаш бедик 253 сантиметр болур. (№ 2 чуруктуу көр).

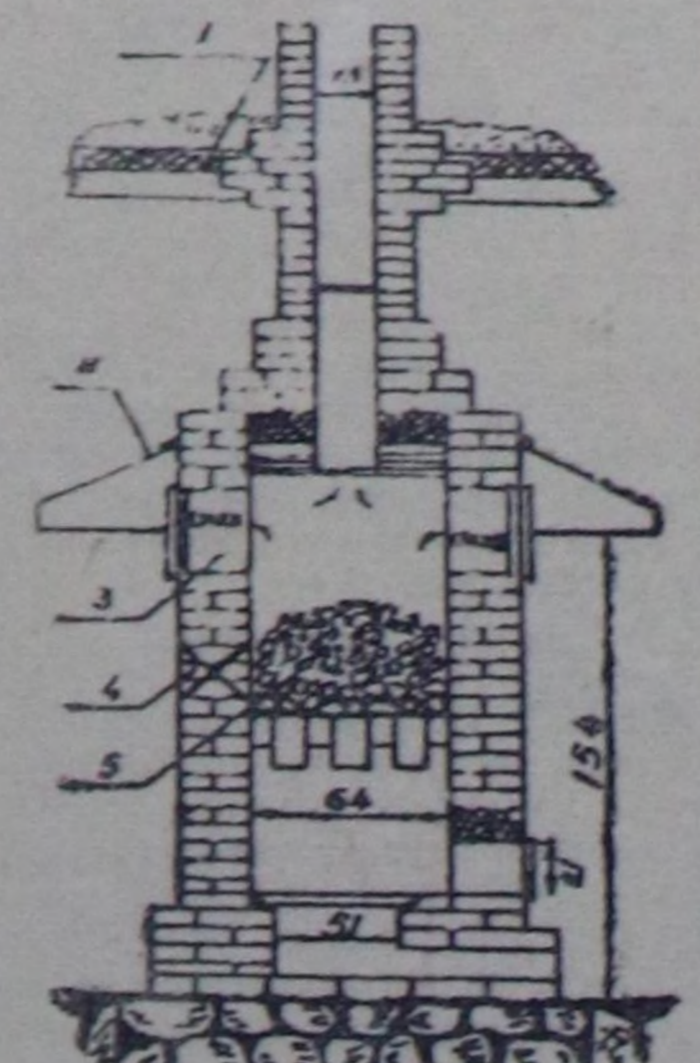
Ол салыр камеринин своду болза, кызыл азы отка быжыг тууйбунун чартындан кылган, 6,5x12x13 сантиметр хемчээлиг үш арктар хевирлиг болур. Сводтун арктарынын аразынга ол хейини үнеринге херек 7,7 сантиметр 2 дыдыктарлыг болур. Сводтар арктарынын кырынга тууйбу бузугларын салыр. Сводтун кырынга тууйбунун элээн улуг бузугларын салыр, салынышкын бедип бар чыткан тудум-на би-

адаанга тургузар чолдак алагаштарын өртедип алыр. Бажыннын дэвирин 5-6 сантиметр кылын кургадылга секциязынын ойбак черлерин болгаш бзы үттер үтээр; оларын дөргү үндүр тыртар каналдарга херек, чагызы ыш хоолайынга херек.

Тараа кургадыр черинин дэвирин болгаш ханаларынын ийитини шукатуралар азы өл аты мчара-биле холаан дой доврак-биле эки чап алыр. Бажыннын кырын өл доврак-биле чагаш 10 сантиметр кылын доврак төп тургаш чыгыллар, а үндүр тыртар камеринин кырынга 15 сантиметр болур. Дэвирин кургадынын биче эвес кургадылга чери 6-7 хонук ажылдаанынын сөөлүндө үрели берген чарыктарны дүй чаар болгаш кырынга довракты немей дөгөр. Бажыннын дэвиринин кырынга кылаштары-биле секциялар бункерлеринин аразынга манзылар чада салгылап каар.

че-биле бузундур салыр. Даш-биле салган кезеэнни бедик 55-60 сантиметр болур. Печкага сай дажы болгаш ирик даш салырын чөпшээрвейн турар, чүге дээрже температура бедий бээрже олар чарлыгылааш, бустугулай берилээш төктүп, от газынын үдүн дулгап, печканын ажылын бактырады бээр.

Печканын муриуку болгаш артыкы ханаларынга даш-биле салган черинин денелинге дорт булуңнарлыг 13x28 сантиметр дыдыктар кылгаш печканын эжиктерин кылар. Оларнын кырынга куду ээлчек калбак демирлер кылып каар. Өөртөн камгалалдыг болур сорулга-биле ыш үнер хоолайларынын дэвирин таварып үнер черин тууйбу чарты чедир кылынадып каар. Ыш үнер хоолайларынга задвижкалар кылып каар. Кургадылга секциялары болза, тараа кургадырынга херек. Секция-

Чурук № 2. Каменка деп печка (чара кескини). 1. Потолок, 2. Козырек, 3. Изиг агаар үнер дыдык чер, 4. Печканын даштарын аштаар чер, 5. Даштары.

ларнын ийи тетиваларындан тургузар бункер кылып каар (№ 3 чуруктуу көрүнөр).

Секция бурүзү тетивалар аразында тургузуп каан ийленчек полочкаларын ийи тетиваларындан тургузтунар. Дорт полочкаларын ийленчек полочкалар кырынга, тетиваларын ийи талазынга быжыглап каар. Секцияларын адаанга тараа үндүреринге херек шимчеп турар эдвизжа кылып каар. Дорт полочканы эң-не адаанга эптиг болгаш ынаныштыг хагынары-биле рейка чыпшыр хап каар. Секциялар адаанга херимни эң-не чуга ынаштар-биле кылар.

50x50 сантиметр хемчээлиг үндүр тыртарынын хоолайлары тараа кургадыр черден шык агаарны үндүр тыртып турар. Хоолайлары 2,5 сантиметр кылын манзы-биле эптиг тургаш кылар. Оңу кылып турар үезинде баштай ийленчек кылгаш сөөлүндө дорт турар кезеэн кылар. Оон ыңай бажыннын ийи талакы ханаларынга дашкаартан арыг агаар кирир тыртар 2 хоолайлар база турар.

Тараа кургадыр черни ажыглаары

Тарааны кургадырынын муриунда баштайгы арыглаашкынын кылгаш оларнын өл болгаш бышкан айгы-биле ангы-ангы бөлүп алыр. Тарааны кургадырынын муриунда кургадылга секцияларын эки көрүп алыр болгаш арыглап алыр. Тарааны ынавыла долдур урар болгаш бункерлерге хөй курлавырдыг болуру чугула. Бир эвес тараа кургадыр турар үезинде секциялар долдуртумайн баар болза, тараа кургадыр баар, чүге дээрже изиг агаар ол долдунмайн барган черлеп эрте бээр.

Печканын өөжүн болгаш колосник шаараш черлерин баштай эки аштап арыглап алгаш тараа кургадырынын 4-6 шак бурунгаар оттулар. Печка хып турар үеде ыш

моондактарын ажыдып алыр, а изидер черин хаап алыр, ычанган оңу даштарын кызарынга чедир изидер. Печка изий берген сөөлүндө ыш моондактарын хаап каар, өскелерин ажыдып каар. Печканын изидер черинден үнгөн изиг кургадылга камеринге баар, аңаа баргаш чаргык шак болган соонда температура 70-75 градуска чедир көдүрлөр. Оңу сөөлүндө 20-25 минут болгаш 2-3 топкак ынаштарны печкаже салып каап турар. Даштарын изий бедик болган тудум-на кургадылганын шынары эки болур. Тараа кургадып турар үеде эң-не кургагыш оттулары чугула. Чуктуг ынашоттулуп болбас.

Кургадылга камеринге болган кургадып турар тарааны дамчыштыр агаарнын шимчээшкени эң-не улуг болур ужуруг, ычанганш кирер эжикти шуут ажыдар. Кургадылга камеринге кирген бүгү-ле үзүн агаар чүгле секцияларда тарааны дамчыштыр эртерин үргүлчү хайгаараар херек. Бүгү-ле дыдыктарын чаап, дулгап турары чугула.

Үндүр тыртарынын эжии-биле үнер, кирерин шынгызы-биле кызыгаарлар херек. Кургадылга камеринче кирер эжикти бичи ажыдып каап болур.

Үрезин кылар тарааны кургадылга камеринге агаарнын температуразын моон адаанда чурум өзүгаар тургузар херек:

а) Тарааны шыгы 22 хууга чедир болза 70 градуска.

б) Тарааны шыгы 22 хуудан ажы болза, 65 градуска.

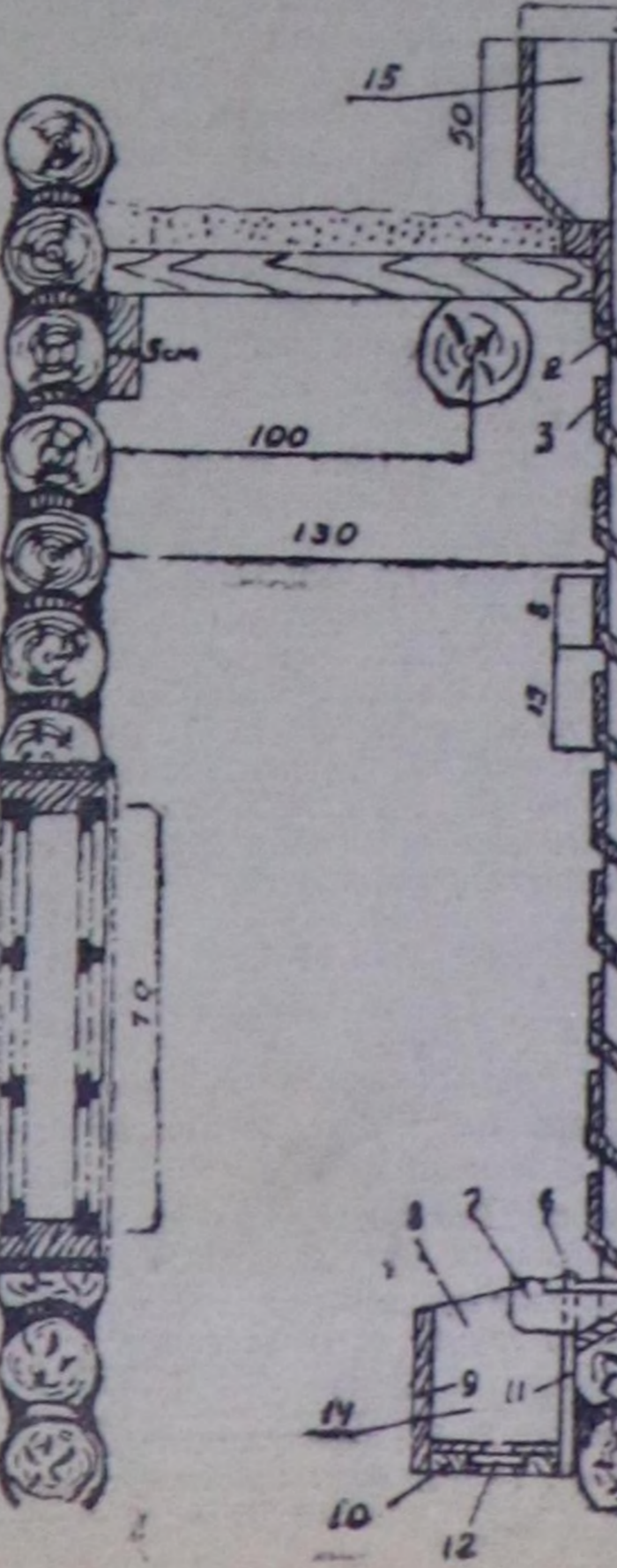
в) Чемге хереглээр тарааны агаарнын 75-78 градус изинге, индыг-даа болза, 80 градустан бедик болбас ужуруг. Кургадылга камерлеринде агаарнын изиг, соонун печканын одалгазы-биле таарыштырар. Кургадылганы дүн-хүн иштинде үргүлчү чорудар. Тарааны 15 минут болгаш-ла секциялардан кезек-кезектеп төп ап турар, а бункерлерже шык тарааны немей уруп турар, ычанганш бункерин үргүлчү долу тургузар.

Кургадылганын эгезинде тарааны бир шак болгаш-ла шала кургадып кыкш, оон катап бункерже урар. Четче кургагынын тарааны 4-6 шак болгаш төгөр, оон сөөлүндө арыглаар машиналарга доврак болгаш биче погун арыглар.

Кургадылга камерлеринин агаарынын температуразын хемчээринге 120-150 градус хемчээлиг термометр херек. Ажыглап каапкан агаарнын температуразын үндүр тыртар хоолайларга хемчээр.

Тараа кургадыр черин үрүлчү ажылдадып турда печканын хүлүн дүн-хүн иштинде ийи катап арыглар даштарын айда бир катап аштаар. Кургадылга секцияларын айда бирден эвээш эвес катап шимчип көөр ужуруг. Печка чарык бузук черлиг апаарга оңу дордан балгаш-биле чаап септээр чугула.

Кургадылга камеринин дэвирини шукатурлааш азы чугай-биле довракты холааш оон-биле чаап алыры чугула. Өртке удур хемчеглерин шынгыс чорудары чугула.

Чурук № 3. Кургадылга секциясы. 1. Секциянын тетивазы. 2. Ийленчек полочка. 3. Дорт полочка. 4. Төгөр полочка. 5. Козырек. 6. Секциянын задвижкасы. 7. Углар задвижка. 8. Кобылка. 9. Хааржактын муриуку ханазы. 10. Хааржактын дуву. 11. Хааржактын артыкы ханазы. 12. Хааржактын задвижкасы. 13. Секция адаанда ыш. 14. Кургаткан тараа урар хааржак. 15. Шык тараа урар бункер.

Чурук № 3. Кургадылга секциясы. 1. Секциянын тетивазы. 2. Ийленчек полочка. 3. Дорт полочка. 4. Төгөр полочка. 5. Козырек. 6. Секциянын задвижкасы. 7. Углар задвижка. 8. Кобылка. 9. Хааржактын муриуку ханазы. 10. Хааржактын дуву. 11. Хааржактын артыкы ханазы. 12. Хааржактын задвижкасы. 13. Секция адаанда ыш. 14. Кургаткан тараа урар хааржак. 15. Шык тараа урар бункер.

Н. БРАГИН.

Моол революциянын үжен чыл оюнун байырлалынга советтин чазак төлээлеринин Улан-Баторда чедип келгени

УЛАН-БАТОР. Июль 9-та Улан-Баторга Моолдун улустун революциянын үжен чыл оюнун байырлалынга киржири-биле СССР-нин Дээди Советинин Президиумунун даргазынын оралакчызы болгаш РСФСР-нин Дээди Советинин Президиумунун даргазы М. П. Тарасов баштаан советтин чазак төлээлери чедип келген. Төлээлеринин составында СССР-нин Даштыкы Херектер Министрствоунун бир дугаар ыраки Чөөн чүк килдизинин эргелекчизи Г. Н. Тункин, Бурят-Моол АССР-нин Министрлер Чөвүделенин даргазы Цыремпилов.

Советтин чазак төлээлерин аэродромга уткааннар: МАР-нын премьер-министри маршал Чойбалсан, МАР-нын Улустун Улуг Хуралынын Президиумунун даргазы Бумаценде, Моолдун арттын революстук партиянын Төп Комитетинин чинге секретари болгаш Моолдун улустун революциянын үжен чыл оюн байырлап эртеринин талазы-биле комиссиянын даргазы Целенбал болгаш өске-даа харысалгалыг кижилер Советтин чазак төлээлерин МАР-да СССР-нин онза болгаш бурун эргелиг элчини Ю. К. Приходов баштаан элчин черинин дипломаттыг ажилдакчылары, Кыдат улус республиканын болгаш Кореянын улус демократтыг республиканын элчинери база ол ышкаш байырлалга киржири-биле Улан-Баторда чедип келген улус демократиянын чурттарынын чазак төлээлери база уткааннар.

Аэродромну совет болгаш моолдун туктары-биле шимээн, хүндүлел таанылган тургускан болгаш СССР-нин база МАР-нын Куруне Гимнилерин күүсеткен. Аэродромга М. П. Тарасов долу сөстүг байыр чедирген.

Ол-ла хүн совет төлээлерин келеринин муруну чарында Польша республиканын, Чехословак республиканын, Германиянын демократтыг республиканын, Бельгия улус республиканын, Румыниянын улус республиканын, Албаниянын улус республиканын чазак төлээлери база чедип келген.

(СЭТА).

Кореяда дайын чорудулгазын соксадыр дугайында

Кореянын Улустун армиязынын Бол командьыларынын дыңнады

ПХЕНЬЯН. Кореянын Улустун армиязынын Бол командьылары тускай дыңнадыг парлап үндүргөн, ук дыңнадыгга чугаалап турары болза:

Дайын чорудулгаларын соксадыр дугайында чугаалажышкынары кылар сорулга-биле Кореянын Улустун армиязынын Бол командьыларынын болгаш эки-турачы кыдат шериглерини командьыларынын харылаа офицерлери-биле Катышкан Нащиялар Организациязынын шериглеринин кол командьыларынын харылаа офицерлеринин аразынга июль 8-те Кэсонга баштайгы чугаалажышкынар болган.

(СЭТА).

Кореяда боолаашкынын соксадыр дугайында Кэсонга баштайгы чөвүлел хурал

НЬЮ-ЙОРК. Ассошиэтед пресс, Юнайтед пресс агентилелдеринин корреспондентилеринин Кореядан дыңнадып турары болза, Кореяда боолаашкынын соксадыр дугайында баштайгы чөвүлел хуралдын киржирилери боолаашкынын соксадыр дугайында чугаалажышкынарынын июль 10-да Кэсонга эгелээр деп дугурушканыр деп чугаалап турар.

(СЭТА).

Синьхуа агентилелин медеглели

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуа агентилелинин дамчыдып турары болза, корей фронтундан келген медээни өзүгаар алырга, генерал Риджуэини штабынын болгаш Кореянын Улустун армиязынын база кыдат эки-турачыларынын командьыларынын харылаа офицерлери Кореяга тайбычдылганы тургузар дугайында чугаалажышкынарга белеткенер сорулга-биле июль 8-те Кэсонга ужурашканыр.

Генерал Риджуэини штабынын харылаазынын офицери полковник Э. Дж. Кинин харылаазынын база бир ийи офицерлери-биле болгаш ийи хелемчилер-биле кады Улустун армиязынын айтыканы Кэсонгун соңу-барымы талазында районга июль 8-те 8 шак 22ми-нутада геликоптер-биле кээп хонганнар. Оларны Кэсонгун чоонуга чугаалажышкын болур черге ол дордан-на чедир берген. Олар аңаа генерал Ким Ир Сеннин болгаш генерал Пын Дэ-хуэинин харылаазынын үш офицерлери-биле ужурашканыр. Харылаанын ол офицерлери тайбычдылга дугайында чугаалажышкынарын талазы-биле белеткелдин хемчеглерин чугаалашканыр. Оларнын ол чугаалажышкынары чедип келгенин эрткен болгаш дүүш соонда доосту берген.

Боолаашкынын соксадыр дугайында тускай чугаалажышкынарында Кореянын Улустун армиязыдан генерал Нам Ир (төлээлерин удуруткучу), генерал, Ли Сан Чу болгаш генерал Чан Бюн Сан; кыдат улустун эки-турачыларындан генераллар Дэн Хуа болгаш Се Фан олар киржил.

(СЭТА).

медээлелди сес дугаар америка армия парлап үндүргөн. ЛОНДОН. Рейтер агентилелинин Токиода корреспондентизинин дамчыдып турары болза, тайбычдылга дугайында июль 10-да болур чугаалажышкынарга белеткел Кэсонга июль 8-те болган баштайгы чөвүлел хурал доозулган.

(СЭТА).

Кыдаттың улус Төп чазаның Тибеттиң Улузунга дузаламчызы

ПЕКИН. Синьхуа агентилелин медээлел турары болза, Улустун Төп чазанын культура болгаш улус өөрдилге херээнни талазы-биле комитеттен организациястап, Тибетче чуртукан тускай бөлүк Чунцинде чедип келген. Ам бо үеде ол бөлүктүк кижигинери көдээ ажылаагынын бүдүрүлгелерин болгаш

(СЭТА).

Англи-Иранның нефть компаниясы

Англинның Иранда нефть компаниясынын тывылганы улуг капиталист чурттарнын делегейи улежир болгаш катап улежир дээш демиселинин үезинге хамааржыр. Иранга тергилделди чедип алырын оралдажып турган күрүне болза, империалист Англия турган.

Сонгу беш мөжулардан аңгыда, Иранның бүгү девискээринге нефть бүүдүрүлгезин организаастаар эргени д'Арсиге бээринче Персиянын шахын 1901 чылдын майда Англия албадапкан. 60 чыл хуусаага чарданган нефть бүүдүрүлгезин дугайында дугуржулга Иранга мырынай чөгөнчиг орулганы—нефтиден келер бүгү орулганың үчүге 16-ла хуузуун бээрин баш-бурунга көрдү турган. 1903 чылда Бир дугаар аялгалат компаниязын («Фэрст эксплоэтишн») болгаш Бахтиарнын нефть компаниязын («Бахтиар ойл компания») организаастааны биле чергелештир, д'Арсиге Иранны улам-на дыйдык хууру дээш, 20 муң фунт стерлинг түнүг чээлани (акцияны) шахка бөгөн. Оон аңгыда, Бахтиарнын нефть компаниязын орулгаларынын чаржыныч кезең Бахтиарнын хаанырынга тыпысып бербишаан, ол-ла д'Арсиге оларны база бодунче элдеди алган.

1909 чылдын апрельде ол компаниялар чачгыс «Англи-Персиянын нефть компаниясы» кылдыр катышкан. А 1935 чылда ул компанияны «Англи-Иранның нефть компаниясы» (АИНК) деп эте алган.

Ол нефть компаниязынын хөгжүдөөнүн чаа чадазы улуг күрүнелерин аразында чөрүдээлериң чилээнинин үезинде, аажок улуг делегейини бирги дайынга белеккендик үезинде эгелээ. Германия биле дайыга белектенип турган англи чазак шериг флотун көмүрдаштан нефтиге шилчиктен. Флоту нефть биле хандырар дээш, англи чазак 1914 чылда, У. Черчилдин саналын эзугаар, Англи-Персиянын нефть компаниязын бүгү орулгаларының 52,5 хуузуун бодунга ап алган. Ук компанияның 2 миллион фунт стерлинг турган капиталы 4 миллион фунт стерлинг чедир өскөн. Ол компаниянын ажал-чорудулгазын контролдаар эргени англи чазак база бодунга алган.

Англичаннарда аңгыда, өске национал кижилерин ук компанияны удурут черлеринге кирбес деп дүрүмү англи чазак доктаадып тургускай болгаш амыдырал кырынга боттандырып эгелээ. Компаниянын директорлар составына англи адмиралтействонун пайдени эвээш эвес төлээкчилерин кирген. Сая-хөө капиталы болгаш англи чазактын эрге-ажыктары ычач донжаны берген ол канчаар-да аажок улуг нефть монополиязы империализмин үезинде ынчаар тургустанган.

Империалистерин колониаларда болгаш хамаарылгалыг чурттарда туружун Октябрьдин социалисттик Улуг революцияны үезинде биле божаннаткан. «Колониаларны болгаш хамаарылгалыг чурттарны ыт чок дарлаарының үези эрткен» (И. Сталин).

Бодунуң национал хосталгазы дээш, Англи-Иранның нефть компаниязын болгаш Англияның өске-да ындыг бүүдүрүлгелерин узуткары дээш демиселче Иранның улугу база көдүрүп үнген. Улустун харадаан киленинден корткан иран чазак 1918 чылда Англияның Иранда бүгү бүүдүрүлгелерин узуткаар дугайында айтырыгы тургускай. Анаа хары кылдыр Иранга дашыкыдан күткээ «эргилделер» болгулаан болгаш империалистерге улам дыйнаныр чаа чазак тургустунган. Оон соонда англи чазак нефтинин кол-кол бүүдүрүлгелерин туруп турган. Хуустанга «хамашып» күрүвени Англияның чалчазы Хазальди баштадыр тургустарында оралдашкан.

1929—1933 чылдарда делегейин экономика кризисинин үезинде даштыкы империалистер биле Иранның аразында харылзаа күшүгү биле чидээ. Англи-Иранның нефть компаниязы орулгаларының бедик деңгели камгалаар сорулга биле болгаш делегей рыноктарыга маргыжар арганы кудулатпас сорулга биле, орулганы иран чазак баар үлүүн 1929 чылда 1,300 муң фунт стерлинг турганын 1931 чылда 307 муң фунт стерлингке чедир бодунуң кара-туразы биле кызырган. Ол кызыртыган төлөвирин хүлээп алырында иран чазак ойталаан болгаш Англияны Иранда нефть бүүдүрүлгелерин дугайында дугуржулганы 1932 чылдын ноябрь 27-де шуут күш чок болдурган.

Иран чазактын ындыг чорудулга

ларынга англи империалистер бүгү бар кызышкынар биле харылзаан. Деңдир хөй олча-кончааны болгаш политика база экономика талазы биле кызыгаар чок тергилделди берип турган Иранның нефть байлактарында чарлырын англи империалистер бодаар безин тура чок турганнар.

Иранны канчаар мөлчүп-дарлап турганын дугайын дараазында саннар чугаалап турар. Англи-Иранның нефть компаниязынын капиталы 1914 чылда 4 миллион фунт стерлинг турганын 1931 чылда 26,5 миллион фунт стерлинг чедир өскөн. 1905—1932 чылдарында дугуржулда ук компанияның нефтинин санды-саарганында ап турган арыг орулгазы 171 миллион фунт стерлингке деңешкен. Ол-ла үенин дугуржулда иран чазак чүгүге 11 миллион фунт стерлинг, тодаргайлаарга АИНК-нын бүгү орулгаларынын чүгүге 6-ла хуузуун алган. Ук компания үчүн чылдарда Иракта, Кувейтта, Саудовская Аравияда, Египетте болгаш өске-да чурттарда база дузалакчы бүүдүрүлгелериде делегей кондерин болуп хуула берген.

Ирандан тытынып турар нефть (Иранның нефть курлавыры 1 миллиард тонна болуп турар) монополистерге канчаар-да аажок улуг ажал-кончааны берип турар, аячарга, ажалчынаарың ажал-төлөвирин мырынай-ла деңди эвээш. Оон аңгыда, нефтинин чыдар чери база ханы эвес (ында нефтинин чыдар черинин ханызын орутума биле 1 муң метр) болгаш үк нефтинин деңдир улуг өртөк хереглээр сордурукчулар чокка, бойду газ-тарынны басышкынын ажиталда чедип ап болур.

Иран чазактын талазында контроль чок чорукту ажитал алгаш, Англи-Иранның нефть компаниязы орулганы санаарга яны-бүрү күгүл-хопту кылып турган деп иран чазактын 1932 чылдын декабрь 3-теги чагаазында тодаргай чугаалап турар. АИНК-нын дузалакчы бүүдүрүлгелерин орулгаларының дугайында болгаш база чедтинин херек кырында тывышкынын дугайында саннарны ук компания бодунуң отчеттарыга өжөгээр кызырып турган.

1901 чылдын дугуржулганы иран чазак күш чок болдуруга, англи чазак анаа хары кылдыр Персид шерекче бодунуң шериг корабльдерин чоруткан. Ол дээрге Иранны англи колониялачыларын кара-туразында ыт чөгү биле аажылып турганы ол-дур. Нефть дугайында ынчаардагы айтырыгы Англия нациялар Лигазына кирген. Нациялар Лигазы ук айтырыгы чугаалажышкыны аргасы биле шиптирлээрин сүмелээ. Оон соонда, Реза шах биле англи империалистерин аразыга Иранның политик болгаш эконом эрге-ажыктарынын күсели биле сүлчээ тургустунган. 1933 чылдын апрель 29-та 60 чыл хуусаага чаа англи-иран нефть дугуржулганы ат салдынаан болгаш ук дугуржулга 1933 чылдын май 28-те меджлиске бадылатынган.

Иранның нефтиден алыр орулгазы чыл бүрү 750 муң фунт стерлингке чедир куду эвес болур деп ук чаа дугуржулгага баш-бурунга көрдүнгөн турган. Ынчаарга, Иранның нефтиден чыл бүрү алыр нини орулгазы 975 муң фунт стерлинг болуп турган.

Англи-Иранның нефть компаниязына тыпысып берген девискээр Англияның девискээринден алып турарына, а Иранның нефтиден алыр орулгалары нини биле мырынай чөгөнчиг түңгө өскенин көр болза, 1933 чылдагы дугуржулга Иранга колдуунда бичин-даа ажал чок кылдыр чардынгандыр деп чүве илден апар.

Бодунуң англи өңүүн кызып-кырындаан чалданмас апарган америк империализм Иранга тергилделди чедип алыр дээш оралдажышкынын сөөлгү үеде улам күштөлдүрүп турар. 1946 чылда америк нефть трестилери биле АИНК-нын чарган дугуржулга Чоокку Чөөн-чүктүк нефтин дээш, Иранга тергилдел дээш англи-америк демиселди бичин-даа кошкатаан.

1947 чылдын төнчүзүндө иран чазак 1933 чылдагы дугуржулганы эле көөр-дүр деп айтырып тургускай. Ынчаарга ол талазы биле үр чугаалажышкынар чоруп турда, англи кызышкынын уржундан Иранга кабинет солушкуну база болган. Ол үр чугаалажышкынарнын түңгө линде, 1949 чылдын июль 17-де «немелде дугуржулгага» ат салдынаан. Ук дугуржулга Англи-Иранның нефть компаниязын биеги оңаз эргелерин болгаш туразында аажы-

лаар чоруун ол хевээр күштүг кылдыр артырган болгаш иран чазакка компаниянын төлээр төлөвирин чүгө шоолуг-даа эвес кылдыр өстүргөн. Иранның меджлиси ол «немелде дугуржулганы» бадылаваан.

Иран улусту мөлчүп-дарлаарын күштөлдүрүп англи-америк империалист чөрүдээлөр шаптык болбай турар деп чүве билдингиле болгай. Бир-эвес Англи-Иранның нефть компаниязы 12 чыл иштинде, 1933 чылдан 1944 чылга чедир, Ирандан 100 миллион тонна хире нефтин үндүр сөөртүп алган болза, сөөлгү 6 чылдын дугуржулда ук компания ол чурттап 142 миллион тонна нефтин үндүр сордуруп алган. Нефтинин чыл-бүрү тывышкыны 30 миллион тонна четкен.

АИНК-нын арыг ажал-кончаазы үргүлчү өзүп турган. 1950 чылда ук компаниянын бодунуң отчеттарың эзугаар алырга, оон-арыг ажал-кончаазы 1946 чылдагы 9,5 миллион фунт стерлингке бодаарга, 22 миллион фунт стерлингке болган. Эп-не эвээш санаашкыны биле алыр, англи монополистер сөөлгү үш чылдын дугуржулда Иранда 142 миллион фунт стерлинг ажал-кончааны соруп алганнар.

Англи-Иранның нефть компаниязынын ажалыг капиталы 2 миллион фунт стерлинг турганын 1947 чылда 33 миллион фунт стерлинг чедир өскөн. Ук компаниянын ажалчынаарының болгаш албан-хаакчытарынның саны 1935 чылда 30 муң кижиге турганын 1946 чылда 70 муң кижиге чедир көвүдээ. Ук компания чүгүге 300 нефть шыкарларыг эвес, харын ында нефть болбазырадыр заводтар (эп. кулар — Абадан хоорайда), нефть кулар флот, аэродромнар, ужар-чүлү, демир оруктар, тускай полиция-даа бар болгаш Иран парламентин санап турары биле алырга, «күрүне иштинде күрүне» болуп турар.

Англи империализм Англи-Иранның нефть компаниязын дамчытыр Иранның иштики херектерин бодунуң хирлиг холун суп, сеткилинге кирбес иран чазактарын солугурун организаастап, яны-бүрү сүлчээлери тургузуп, чуртта демократтыг шимчээшкннерге удур демиселди чорудуп турган.

Англи-Иранның нефть компаниязынын ажалчынары экономиктиг болгаш политиктиг эрге-шөлчө чок чоруктуң байдалында туруп турар. Нефтичлерин ажал-хүнү англи албан-хаакчытарын ажал-хүнүден барык ийи катап улуг. Англичаннарнын барып турары клубтарга болгаш киноларга иран ажалчынаары баары хоруглуг.

Иран ажалчынаарынын хөй кезин хирлиг малгаш куйларда болгаш үгүрлерде чурттап турар. Күш-ажылы камгалала болгаш айыыл чок чоруктуң техниказы Англи-Иранның нефть компаниязынын бүүдүрүлгелеринде мырынай-ла чок. Медицина хандырдыгында база-ла колдуунда чок. Аарыг ажалчынаары ийикле азы кемдеп-бертинген ажалчынаары, оларга кандыг-даа дуза көргүспей, ажилдан шуут үндүрүлөр.

Мастерлер, механиктер, башкарыкчылар кылдыр ираннарны эвес, а өске чурттардан хөлөзлөп алдынар специалистерни томуйлап турар. Ол чоруктуң сорулгазы болза, нефть үлетпүрүнүң ажалдакчыларын мергежээр национал иран каадырларын тургузарын болдурубас дээни ол. «Ахен» деп иран солунуң медээлээни болза, 1,300 англичаннар ук компаниянын бүүдүрүлгелеринде ажилдап турар бүгү иран ажалчынаарың ап турар ажал-төлөвирин биле дең ажал төлөвирин ап турарлар.

1951 чылдын март айда меджлис Англи-Иранның нефть компаниязын национализаастаар дугайында болгаш оон бүүдүрүлгелерин Иранның чазанын холунга шилчидип бээр дугайында иран чазактын шиптирин бадылаан.

Англи-америк империалистер Иранда боттарынын тергилдекчи байдалы ол хевээр камгалап артыраар дээш, бүгү хемчеглерин дем-биле чорудуп турарлар. Ынчангаш, Иранның нефть үлетпүрүн национализаастаар дугайында шиптирин амыдырал кырынга боттандырар талазы биле чидиг демисел калбарган.

А. БАШКИРОВ.

Тайбынның Пактызы дээш!

КОРЕЯ

ПЕКИН. Синьхуа агентилелинин корреспондентизини Пхеньянда ме дээлеп турары болза, беш улуг күрүнелерин аразыга Тайбынның Пактызын чарар дугайында Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелинин кыйгырынын адаанга ат салышкынын чылдазынын кампаниязы чоруп, кыйгырынын адаанда 7.047.821 кижиге ат салган, оларнын иштинден 433.563 кижиге дайынның эжелеп турары районнарында туруп турар деп Тайбын камгалалынын Корея комитеди меделгезен.

КИПР ОРТУЛУК

ПРАГА. Телепресс агентилелинин корреспондентизини Кипр ортулукта Никозиде ме дээлеп турары болза, беш улуг күрүнелерин аразыга Тайбынның Пактызын чарар дугайында Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелинин кыйгырынын адаанга ат салышкынын чылдазынын баштайгы айынын дугуржулда Кипр ортулукта 87256 ат салышкыны чыгынган.

Тайбын талакчыларынын Кипр комитеди Англи чазакты Киприн шериг баазызы кылырандан ойталаарыне кыйгырып турар кыйгырыны парлап үндүргөн болгаш Кипрде чорудуп турар шериг планын буруу шаап турар.

Бүгү чыгынган аттар бо ийи кыйгырынын адаанда салдынган.

ЧИЛИ

МОНДЕВИДЕО. Чилиниң «Демократия» солунунун ме дээлеп турары болза, беш улуг күрүнелерин аразыга Тайбынның Пактызын чарар дугайында Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелинин кыйгырынын адаанга ат салышкынын чылдазынын кампаниязы Чилиде калбарган.

Сант-Ягога каш хунериниң иштинде кыйгырынын адаанга 40 муң кижиге бодунуң адын салган. Вальпариссте тайбын талакчылары 115 муң ат салышкыны чыыр деп хүлээлгени күүсөдир дээш демиселди чорудуп турар.

Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелинин кыйгырынын адаанга ат салышкынын чылдазы Чилиниң найсылалында болгаш ол ышкаш чурттуг өске-да районнарында чедикшикин биле эртип турар деп ол солун меделгеп турар.

ИРАН

ТЕГЕРАН. Иранның тайбын талакчыларынын ниитилелиниң секретариатынын ме дээлеп эзугаар алырга, Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелинин кыйгырынын адаанда Иранда 1175 кижиге адын салган.

АНГЛИЯ

ЛОНДОН. Тайбын камгалалынын англи комитетинин дындап турары эзугаар алырга, беш улуг күрүнелерин аразыга Тайбынның Пактызын чарар дугайында Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелинин кыйгырынын адаанда Англияда чыгынган ат салышкынарнын саны июнь 30-де 250 муң четкен.

ЛОНДОН. Тайбын талакчыларынын шимчээшкннин хөй-хөй санын англи улус кирип турар. «Дейли уоркер» солунунун ме дээлеп турары болза, беш улуг күрүнелерин аразыга Тайбынның Пактызын чарар дугайында Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелинин кыйгырынын адаанга Ланди хоорайдан 2 ажал муң кижиге бодунуң адын салган. Кыйгырынын адаанда сөөлгү хунериниң иштинде Ланкаширде 750 ажал ат салышкыны чыгынган.

Бексилде (Кен графствозунда) бир каш комсомолчулар сөөлгү ийи неделянын иштинде 801 ат салышкынын чыгынган.

Тайбын камгалалынын шеффилд комитетинин даргазы шажыныч Алан Экклстон беш улуг күрүнелерин аразыга Тайбынның Пактызын чарар дугайында Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелинин кыйгырынын адаанга 1200 ат салышкынын чыгынган.

АВСТРИЯ

ВЕНА. Тайбын талакчыларынын Австрия чөвүлелинин ме дээлеп турары болза, амгы үеге чедир беш улуг күрүнелерин аразыга Тайбынның Пактызын чарар дугайында Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелинин кыйгырынын адаанда Австрияда 724019 кижиге ат салган.

(СЭТА).

Кореяда болушкуннар

Улустуң армиязынын Кол командылалынын дыңнады

ПХЕНЬЯН. Кореяның улус-демократтыг республиказынын Улустуң армиязынын Кол командылалынын июль 7-де ме дээлеп турары болза, Улустуң армиязынын кезектери кыдат эки-турачыларын сырый деткимчези биле фронтунуң аңгы-аңгы участоктарыга тус черге ужурулгалыг тулчушкуннарны үргүлчүлөп турар.

Июль 7-де фронтуга онза өскерлишкн болбаан.

Дайынның самолёттарын кедеп турар аңчы-адыгжыларын отрядтары июль 7-де дайынның 3 самолёттарын андара адып баддырган.

ПХЕНЬЯН. Кореяның улус-демократтыг республиказынын Улустуң армиязынын Кол командылалынын июль 8-те ме дээлеп турары болза, фронтунуң аңгы-аңгы участоктарыга Улустуң армиязынын кезектери кыдат эки-турачыларын сырый деткимчези биле америк-англи интервентилерин болгаш лисырмаачы армияны шериглеринге улуг когаралдарны таварыштырып турар. Июль 8-те Улустуң армиязын аңчы-адыгжыларын отрядтары дайынның үш самолёттарын андара адып баддырган.

(СЭТА).

Кореяның ажалчы чонунуң серемчилели

ПХЕНЬЯН. Улустуң армиязынын тылыне америк агрессорлар шипи-оннар болгаш диверсантылар чорударын оралдажып турарлар. Корея улус анаа удур улуг серемчилели салып турар болгаш оларны тудуп, чок кылып турар.

Америк разведка школазына өөрдилге куруун дооскан лисырмаачы Чон Чжунун тутурганын дугайы «Нодон Синмун» солун ме дээлеп турар. Ол бандит, дайындан

дескен кижиге болуп, мегеленип алгаш, бир ресторанның ажалдакчылары биле харылзаа тудары, оларнын бодунуң талазыне элдеди алырын оралдажып турган. Ынчаарга, ул ресторанның ажалдакчылары ол черин, партияны болгаш хөй-интинин ажалдакчыларын демги бандиттин айтышкынын эзугаар хораннаар ужурулг турганнар. Ол бандитти чурттагы чон боттары тудуп алган.

(СЭТА).

Тайбынның Пактызы дээш, Кореяда америк агрессияны соксадыры дээш!

ГААГА. Корея айтырынын талазы биле Я. А. Маликтин саналын деткирин Голландияның чазанда негеп турар хөй-хөй телеграммалар Голландия чазакка келип турар. Телеграммалары чурттуң демократтыг организацияларында, ол ышкаш кижиге бүүрүндө чорудуп турар. Амстердамдан премьер-министр Дрейстик адинга телеграмма келген. Ол телеграммада чүс-чүс докерлер Кореяда америк агрессияны доп-доран соксадырын болгаш Голландияны солдаттарын Кореядан дедир келдиртирин негеп турар.

Гаага хоорайнын шөлдеринин бээрзинге коммунисттик партияны ол черде салбырынын организаастааны ажалчы чоннарнын митингизи

болуп эрткен. Митингиге муң чыгы кижиге чыгынган. Чыгынган улуска бүгү делегейге тайбын камгалалап алырынга Маликтин саналынын кайы хире ужуру-дузалынын дугайы Герард Геелхуд тайбы-бырлап чүве чугаалаан. Ол саналды деткирин Голландия чазактан негеп турар резолюцияны митингиниң киржикчилери хүлээп алган.

Сөөлгү хунерде беш улуг күрүнелерин аразыга Тайбынның Пактызын чарар дугайында Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелинин кыйгырынын адаанга ат салышкынын чылдазынын кампаниязы идекпейли биле чоруп эгелээ. Ол кыйгырынын адаанда 200 муң кижиге бодунуң адын салган.

(СЭТА).

Америаның коммунисттик партиязынын кара башында хоругдаткан удурткучуларыга Жак Дюклоңуң чагаазы

ПАРИЖ. Франциянын коммунисттик партияны Төп Комитетинин секретари Жак Дюкло америк компартиянын кара-башында хоругдаттырган удурткучуларыга «Дейли уоркер» солунуң дамчытыр чагаа чоруткан.

Боттарының үзел-бодалы дээш кара-башычче октагырган АКШ-тын компартиязынын удурткучуларыга акы-дунмалышкы эп-катыжышкынын Франциянын компартиязынын Төп Комитетинин мурундан Жак Дюкло дамчыдып турар. Коммунисттерни тудуп-хорууру фашизмче болгаш дайыне оруктуң чадазы деп чүвени француз улус боттарынын дуржулгасында билер деп ук чагаада бижип турар. Шап ындыг хем-

чегер болза, бүгү-ле демократтарга болгаш тайбын талакчыларынга удур уланган шаажылаалдарнын кедерээшкнни-дир деп чүвени олар билдирлер.

Америк конституциянын принциптеринге кыжаныг болуп турар ол чорукка удур бүгү-ле черлерде болгаш Америаның бодунда чангылаңып турар удурланышкынарга Франциянын коммунисттик партиязы бурун катыжып турар.

АКШ-тын дээди солунуң ол чөлдүт эвес шиптикелин күш чок болдуруп дээш, база америк улустун эи эки оолдарын испет-сүрер чорукту соксадыр дээш демиселге ук компартия бүгү-ле күжүн салыр.

(СЭТА).

Сирияда англи-америк чөрүдээлериң чидигленени

ПРАГА. Каирден Телепресс агентилелинин корреспондентизиниң дамчыдып турарын эзугаар алырга Каирде чазак бөлүктөрүнүн санап турары болза, эи чоокку үеде Сирияга онза шыгыны болушкуннарын маан болуп.

«Улуг Сирияны» тургузарынын талазы биле боттарынын планын боттандырынга херек таарымчалыг үе ам келген дээрзинге англичаннар шуут бүүрөп турарлар деп

ме дээлерде чугаалап турар. Ол болза, Трансюрданын, Иракты, Сирияны болгаш Ливаны англичаннарнын башталгазы биле «катыштыран» көрүп турар англичаннарнын эргилди планы болуп турар.

Эң авторитеттиг хайгааракчыларны бодалы биле алырга, Сирия дээш англи-америк демисел шиптирлиг чадазыне кирер.

(СЭТА).

АКШ-та ажал соксадышкынарны

НЬЮ-ЙОРК. Парлагаларын дындадыларын эзугаар алырга, АКШ-тын матростары биле порт ажалчынаарынын, радиоучулар биле чүк болгаш пассажир пароходтарынын механиктеринин ажал соксадышкыны ам-даа үргүлчүлөп турар.

«Америкэн эйрлайнс» компаниянын ужудукчуларынын ажал соксадышкыны база үргүлчүлөп эишаан турар. Юнайтед пресс агентилелинин дындадып эзугаар алырга, ужудукчуларын ажал соксадышкынын чүгүге компаниянын төлээкчилери болдурубазын оралдажып турар эвес, харын чазактын төлээкчилери база ара соксадырын оралдажып турар. Агентилели оон ынай дынаатканы болза, ужар-чүлү шугумунуң ужудукчуларынын ассоциациянын удурткучлары болза, ажал соксадышкынын уламчылава дугайында чазактын

төлээкчилерин дужаалын хүлээвезинин соонда олар ук маргылдаага киржин дилеп, президентиге дилеп киргенир.

Ажал төлөвирин өстүрбей хевээр тургузарында удур Нью-Йоркка массалыг митинг болган. Ол митингиге 5 муң ажалчынаарны биле өг-бүлө ээлери киришкен.

Митингиге ажал төлөвирин өстүрбей ол хевээр тургузарында удурланган митингилерин бүгү үлетпүрүг районнарга болгаш ажалчы суурларга организаастаарын профвизилдеринге санадып турар резолюция хүлээп алган. Ажал соксадып турар транспорт ажалчынаары биле сагыш-сеткил катыштырылганы илередип турар резолюцияны митингиниң киржикчилери база хүлээп алганнар.

(СЭТА).

Харысалгалыг редактор О. А. ТОЛГАР-ООЛ.

Иван Иванович Штыков, редактор, 7-ий, пропаганда болгаш агитация, ажал-аңгы, үлетпүр болгаш транспорт, чагаа кыдыртыны—3—68, иштин информация, бухгалтерияны—3—65.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Кызыл Шетинин кудумчузу, бажың, 7-ий, пропаганда болгаш агитация, ажал-аңгы, үлетпүр болгаш транспорт, чагаа кыдыртыны—3—88, харысалгалыг секретарь